Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav východoevropských studií

Bakalářská práce

Anna Tollarová

Rukopisný slovník litevštiny z první poloviny 19. století z Knihovny Národního muzea

The handwritten dictionary of lithuanian language from 1st half of 19th century from the Library of the National Museum

Praha 2015

Vedoucí práce: doc. PhDr. Ilja Lemeškin, Ph.D

Poděkování: Za vynaloženou energii, cenné zdroje a trpělivé vedení vedoucímu práce doc. PhDr. Iljovi Lemeškinovi, PhD, za připomínky a rady PhDr. Věře Lendělové, CSc., za podnětnou diskuzi účastníkům semináře *Litevský slovník Františka Ladislava Čelakovského*, jmenovitě Dianě Bednářové a Petru Savickému, děkuji Nadě Vaverové za rady v oblasti mytologie, Kateřině Balounové za psychickou podporu a její babičce Marii Maškové za pomoc při porovnávání autografu.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím uvedených citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne

[vlastnoruční podpis]

……..

Jméno a příjmení

Klíčová slova

rukopisný slovník litevštiny, František Ladislav Čelakovský, lexikografie, lithuanistika, etymologie

Keywords

The handwritten dictionary of lithuanian language, František Ladislav Čelakovský, lexicography, lithuanistic, etymology

Abstrakt

Záměrem práce je prozkoumat a rovněž připravit (nebo alespoň převést do digitální podoby) k tisku rukopisnou památku uloženou v Oddělení rukopisů a starých tisků Knihovny Národního muzea. Archiválii Litevský slovník (sign.: IV A 11) lze datovat první polovinou 19. st. a v rovině autorství spojovat s lithuanistickým odkazem F. L. Čelakovského. Pro pochopení geneze lexikografického projektu bude zapotřebí tento rukopisný slovník konfrontovat s další složkou – Wýpisky o gazyku litewském. 1833 (sign.: IX E 4). Vymezený cíl předpokládá řešení těchto dílčích úkolů:

1. Podložit či vyvrátit autorství F. L. Čelakovského a zařadit rukopisnou památku do kontextu lexikografických a baltoslavistických zájmů zmíněného obrozence.
2. Zabývat se povahou Litevského slovníku: celkový záměr, účel slovníku, záběr konfrontované lexiky, tématické okruhy zahrnuté do lexikografické práce a její opodstatnění; srovnat sdělení první poloviny 19. století s poznatky soudobé lithuanistiky.
3. Stanovit hlavní zdroje použité při sepsaní lexikografického díla.

Práce má navázat na skrovný dosavadní výzkum a přispět k uvedení rukopisné lexikografické památky do vědeckého oběhu.

Abstract

The intention of this work lays on processing, exploration and press-preparation (at least partially) of the handwritten relic, deposited in the Library of the National Museum. This archival document is possible to date to the first half of 19th century and connect it with lithuanistic legacy of František Ladislav Čelakovský. To understand the genesis of this lexicographic project is necessary to compare this dictionary with other work – Wýpisky o gazyku litewském. 1833 (sign.: IX E 4).

The defined purpose expects to solve these tasks:

1. *To validate or refute authorship of F.L.Čelakovský. Incorporate this handwritten relic to the context of lexicographic and baltoslavic interests of the author.*
2. *To explore the disposition of Lithuanian dictionary: main intention, role of the dictionary, scope of lexicon, thematic range. To compare notification of the first half of 19th century to knowledge of contemporary lithuanistic.*
3. *To define the main source used for writing of this lexicographic work.*

This work continues in modest previous exploration and wants to make a contribution to release this relic to the scientific awareness.

OBSAH

PŘEDMLUVA ... **8**

ÚVOD ... **11**

URČENÍ AUTORSTVÍ SLOVNÍKU ... **12**

1.1 PŘEDSTAVENÍ SLOVNÍKU ... **12**

1.2 FRANTIŠEK LADISLAV ČELAKOVSKÝ JAKO AUTOR ... **12**

1.2.1 Korespondence, literární činnost, folkloristické zájmy ... *12*

1.2.2 Lexikografické zájmy ... *15*

1.3 JINÍ MOŽNÍ AUTOŘI ... **19**

1.4 VÝPISKY O JAZYKU LITEVSKÉM ... **20**

1.5 POROVNÁNÍ AUTOGRAFŮ ... **21**

1.6 DATACE SLOVNÍKU ... **24**

POVAHA LITEVSKÉHO SLOVNÍKU. JEHO ZÁMĚR, ÚČEL, OPODSTATNĚNÍ ... **26**

2. 1 POVAHA LITEVSKÉHO SLOVNÍKU ... **26**

2.1.1 Lexémy etymologicky oprávněné ... *28*

2.1.1.1 Baltoslovanský, potažmo indoevropský základ ... 28

2.1.1.2 Sémantická shoda ... 33

2.1.2. Lexémy etymologicky neoprávěné ... *34*

2.1.2.1 Postřehy či pozoruhodná snaha ... 34

2.1.2.2 Slavismy ... 36

2.1.2.3 Nové přejímky ... 38

2.1.3 Jiný slovanský jazyk ... *39*

2.1.4 Folklorní motivy ... *39*

2.1.4 Botanická pojmenování ... *45*

STANOVENÍ HLAVNÍCH ZDROJŮ ... **47**

ZÁVĚR ... **49**

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY: ... **52**

SEZNAM TABULEK A OBRÁZKŮ: ... **54**

PŘÍLOHY: ... **I**

LITEVSKÝ SLOVNÍK ... **II**

VYBRANÉ NASKENOVANÉ LISTY SLOVNÍKU ... **CXXXVIII**

Seznam použitých zkratek

s.,str.	strana nebo strany
např.	například
tj.	to jest

Předmluva

F.X.Šalda ve svých *Českých medailoncích* napsal: „*Čelakovský nebyl, není a nebude nikdy miláčkem mládeže, žen a mladých mužů.“* Autorka by hned na úvod ráda rozporovala tomuto tvrzení, neboť je žena a tohoho obrozence v oblibě chová. František Ladislav Čelakovský je bezpochyby významnou osobností české literatury. S jeho jménem se čeští studenti seznamují již na základních školách. Jeho díla *Ohlas písní ruských* a *Ohlas písní českých* jsou důležitou položkou každé učební osnovy obrozenecké literatury. Básnický odkaz tohoto obrozence je zřejmý, v této práci se mu však budeme věnovat také jakožto lingvistovi.

Národní obrození přineslo zájem o jazyk, historii a folklorní tématiku. Čeští obrozenci nehledali spojení jen s ostatními slovanskými národy, ale také v Pobaltí. Slovník litevštiny nalezený v Národním muzeu zájem o lithuanistickou látku v tomto období jen dokresluje. Tato práce si klade tři dílčí úkoly, s kterými souvisí i rozdělení do tří hlavních kapitol: 1.) Určení autorství slovníku, 2.) Povaha Litevského slovníku a 3.) Stanovení hlavních zdrojů.

O rukopisném slovníku litevštiny poprvé pojednává článek pana docenta I. Lemeškina: *Františeko Ladislavo Čelakovskio lietuvių kalbos žodynas* (Slovník litevštiny Františka Ladislava Čelakovského) v publikaci *Leksikografija ir leksikografija* z roku 2010. Tato práce na tento text navazuje. V článku je popsána základní charakteristika zmiňovaného slovníku a rovněž jsou zde uvedeny důvody, pro které je možno přisuzovat autorství tohoto díla Františku Ladislavu Čelakovskému. O *Litevském slovníku* můžeme poté najít už jen zmínku v několika dalších publikacích nebo článcích.

V první kapitole popíšeme hlavní důvody, kvůli kterým je tento slovník možno přiřknout jmenovanému obrozenci. Připomeneme důvody představené ve výše uvedeném článku. Dílo zařadíme do kontextů jeho dalších zájmů a zejména pojednáme o jeho dalších lexikografických dílech. V druhé kapitole pojednáme o charakteru zmíněné památky. V této části provedeme analýzu vybraného vzorku lexik. Pokusíme navrhnout důvod jejich výskytu ve slovníku či nabídnout interpretaci. Taktéž zkonfrontujeme uvedené výklady se soudobými poznatky. V poslední kapitole se autorka bude snažit podle předchozí analýzy

lexik a podle dostupných informací nastínit možnosti, z jakých zdrojů F.L.Čelakovský při své práci mohl vycházet.

Při své práci autorka zohledňuje především následující literární zdroje: již zmíněný článek pana docenta Lemeškina: *Františeko Ladislavo Čelakovskio lietuvių kalbos žodynas*, na který hodlá navázat a ve své práci jej rozvinout. Neméně důležité jsou také informace ze seminářů a přednášek vedených docentem na toto téma, především poté seminář *Litevský slovník Františka Ladislava Čelakovského*, který probíhal v akademickém roce 2013/2014. Z diskuzí a informací, které na něm zazněly, čerpá některé uvedené teze, úvahy a interpretace.

Klíčovým zdrojem je bezpochyby samotný analyzovaný slovník. Dalším prameme je archiválie *Wýpisky o gazyku litewském. 1833*, který budeme se slovníkem komparovat. Důležitými zdroji jsou písemnosti, které obsahuje *Osobní fond F.L. Čelakovského,* zejména pak korespondence. Zdroji nápomocnými k samotné analýze je *Lietuviu kalbos žodynas I-XX*. Vilnius 1956-2002 (též: http://www.lkz.lt/startas.htm), tedy Velký slovník litevštiny, také etymologický slovník litevštiny: *Lietuvių kalbos etimologinio žodyno duomenų bazė* (http://etimologija.baltnexus.lt/). Dalšími využívanými zdroji jsou *Etymologický slovník litevského jazyka* Wojciecha Smoczyńského nebo *Etymologického slovníku jazyka českého*, jehož autorem je Václav Machek. Jako teoretický základ zabývající se danou lingvistickou disicplínou nahlíží autorka do publikace *Úvod do studia etymologie* od Adolfa Erharta a Radoslava Večerky.

O životě českého obrozence pojednává dílo *Život a působení Františka Ladislava Čelakovského* od I.J. Hanuše. Další monografií na toto téma je dílo Arthura Závodského *František Ladislav Čelakovský*. Z dalších článků pojednávajích o tomto obrozenci si zmiňme *O filologickém vývoji Fr. Lad. Čelakovského* uveřejněném v *Listech filologických* z roku 1899, jehož autorem je František Bílý. Sbírky příspěvků ze sympozia k 200. výročí narození zakladatele české baltistiky, které vyšly pod názvem *Pocta Čelakovskému* z roku 2004. Pro potvrzení autorství F.L.Čelakovského odkazujeme ne jen k jeho dílu *Mudrosloví národu slovanského v příslovích*, ale zejména k soupisu jeho přednášek: *Čtení o počátcích dějin vzdělanosti a literatury národův slovanských* a *Čtení o srovnávací mluvnici slovanské*. Jeho *osobní korespondenci* vydal a kritickým komentářem opatřil František

Bílý. Z Čelakovského dalších důležitých děl nápomocných při určování autorství pronmluvne o článku *Rozmlouvání o jménu Slovan*, nutné je zmínit překlad *Litevských písní* z roku 1827 a druhý díl *Slovanských národních písní* z roku 1825, které dokládají Čelakovského zájem o litevský folklor. Z děl I.J. Hanuše, kde se vyskytuje baltská tématika, zmíníme *Nástin báječných bytostí, Báby a Děda, hlavně co do starožitností československých*. O jeho životě pojednává například monografie Jaromíra Loužila, *Ignác Jan Hanuš*.

Součastí práce je přepis slovníku do digitalizované podoby, který můžeme nalézt jako přílohu (Příloha 1, Litevský slovník). Pro ilustraci jsou přiloženy i vybrané naskenované listy slovníku (Příloha 2). Lexémy v rukopisné verzi podtrhané červeně jsou zvýrazněny červenou barvou. Některé, zpravidla německy psané zápisy, jsou přiloženy v nezměněné grafické podobě z důvodu jejich nečitelnosti nebo nejasnosti.

Úvod

Národní obrození je pojem, který výrazně rezonuje v dějinách české literatury. Označuje složitý historický proces, během něhož došlo k zastavení jazykového úpadku češtiny, ke kodifikaci českého jazyka a znovuobnovení české literatury. V této době se začalo vytvářet národní povědomí a vznikl základ novodobého českého národa. Z hlediska časového vymezení se obvykle hovoří o čtyřech etapách. První je ovlivněná osvícenstvím, nazývá se obrannou a vymezuje se od počátku 70. let do začátku 19. století. Druhou zpravidla vymezuje počátek 19. století až 30. léta, pojí se s ní snaha prokázat bohatost jazyka a jeho konkurenceschopnost, ovlivňuje ji preromantismus. Třetí fáze označována jako romantická pokračuje do 50. let, po čemž přichází na řadu fáze čtvrtá spojená s termínem bachovský absolutismus.

Pozornost této práce se bude soustředit převážně na 1. polovinu 19. století. Český preromantismus se příliš neliší od světového. Charakterizuje ho zájem o přírodu, dávnou historii, jazyk a především lidovou slovesnost. Vznikají sbírky lidových písní a pohádek. Vzrůstá zájem o slovanskou mytologii. V českém prostředí je tato doba spojena se jmény jako Jan Kollár nebo Josef Linda a Václav Hanka. Nejsou to však jen slovanské národy, na které čeští obrozenci soustředili svou pozornost, ale také Pobaltí se těšilo zájmu. Toto období spojujeme se založením české baltistiky, s tzv. zakladatelskou generací, do níž patří osobnosti jako Pavel Josef Šafařík, František Ladislav Čelakovský a August Schleicher. S odkazy na baltštinu se setkáváme v řadě děl z tohoto období a rukopisný slovník litevštiny, o němž bude pojednáno, s tímto zájmem jen koresponduje.

Určení autorství slovníku

1.1 Představení slovníku

Archiválii Litevský slovník objevil pan docent Ilja Lemeškin v Oddělení rukopisů a starých tisků Národního muzea. F. M. Bartoš, (1889 – 1972, historik, archivář, vysokoškolský pedagog, který zde v letech 1914 – 1917 pracoval jako asistent) ji identifikoval jako Litevský slovník podle Nesselmanna z roku 1850, zřejmě na základě excerpce výpisků o příbuzenství právě z tohoto slovníku pod lexémy A. Na titulní straně můžeme nalézt snahu o určení autora v nápisu *Erben?,* nicméně se pravděpodobně jedná o označení člověkem, který se českou baltistikou příliš nezabýval.

Slovník Nesselmannův je překladový, litevsko – německý, kdežto Litevský slovník je česko – litevský s etymologickými tendencemi. Excerpce výpisků o příbuzenství pod lexémy A se dá vysvětlit tím, že ve slovanských jazycích nezačíná písmenem A příliš mnoho slov, proto zde autoru slovníku zůstalo na podobný výpis dostatek volného místa. V rovině autorství se nabízí archiválii spojovat se jménem Františka Ladislava Čelakovského. Je nutné ovšem zohlednit a nabídnout i některé další varianty. O tom pojednají první dvě podkapitoly. Otázka vyvstává také ohledně datace slovníku, kterou Bartoš svým určením mohl posunout. Této otázce se budeme věnovat podrobněji v poslední podkapitole.

1.2 František Ladislav Čelakovský jako autor

1.2.1 Korespondence, literární činnost, folkloristické zájmy

Jak již bylo řečeno v úvodu práce, F. L. Čelakovský patří mezi nejznámější osobnosti českého Národního obrození, kromě toho, že je významným literátem, předním českým básníkem, profesorem slavistiky, považujeme jej také za zakladatele české baltistiky. Narodil se 7. března 1799 ve Strakonicích, zemřel 5. srpna 1852 v Praze. O jeho životě není nutno pojednat příliš dlouze. Absolvoval gymnázium v Budějovicích a v Písku. Studium filozofie ukončil v Praze roku 1821. Začátek jeho literární činnostmi spojujeme se s básnickou tvorbou a slovanskými národními písněmi. Pracoval jako redaktor v Pražských novinách, České včele a Časopise pro katolické duchovenstvo. Jeho naději na profesuru na

pražské univerzitě zhatilo v listopadu 1835 udání za kritický přípisek k uveřejněnému projevu cara Mikuláše I. k Polákům po potlačeném polském povstání. Od roku 1840 byl mimořádným a od roku 1850 řádným členem Královské české společnosti nauk, roku 1842 odešel do Vratislavi, kde získal místo profesora slavistiky, o sedm let později se vrátil zpět do Prahy, kde získal stejné místo na pražské univerzitě.

Autorství připisujeme Františku Ladislavu Čelakovskému z těchto důvodů. V dopise Josefa Vlastimila Kamarýta Čelakovskému se můžeme dočíst následující: „*Ten Litevský slovník již bych rád viděl hotový z mnohých příčin i proto, abych jednou od tebe aspoň slovem pozdraven byl.*“

Znění celého fragmentu dopisu je takovéto:

“Ten Letawský Slownjk giž bych rád widěl hotowý z mnohých přjčin i proto abych gednau od tebe aspoň slowem pozdrawen byl.

List mlad Jung. Mne došel, a neyspjše tedy na gegich pozwánj swoljm, a je si z čeho wybrati.

Baron Vernier se těšil že mne listem twým obraduge zatím ono z toho nic.

Odesjlám s poděkow. Bowring. Polské národnj. - pořáde očekáwage zbjrku českau. Jestli gsem geg déle podržel twého mjněnj a powolenj rač odpustiti, mně se welmi ljbil, aspoň že tak pěkně tištěné nebo rozuměti tomu – u mne ještě nenj řeč, budeli to kdy Bůh wj gá ne.

Nic neslyšjš, gestli giž Solnohradské wydánj Waltera Skota počalo, že nic mi Neureutr. Neposjlá. Nebo čeká na penjze ostatnj – a těch arči dotud nenj,

Zatjm ljbá tě
Twug
(podpis)”[1]

První věta je pro určení autorství slovníku nejdůležitější. Bohužel fragment dopisu není datován, k určení doby jeho napsání následujeme text článku *Františeko Ladislavo*

[1] LEMEŠKIN, I.: Františeko Ladislavo Čelakovskio lietuvių kalbos žodynas. In: Leksikografija ir leksikografija. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2010. Str. 103.

Čelakovskio lietuvių kalbos žodynas. "Ukazatel, že se jedná o starý pravopis příliš nápomocný není, poněvadž J. V. Kamarýt zemřel roku 1833. K určení datace může posloužit zmíňka o J. Bowringovi. Stěží v ukázaném fragmentu zmínil sbírku *Specimens of the Polish poets*, která roku 1827 vyšla v Londýně. J. Bowring sestavil sbírku polské poezie z literárních, nikoli lidových textů. Stejně tak je pochybné, že pokud by zaslal sbírku, děkoval by V. Kamarýt přes Čelakovského.

K seznámení F.L. Čelakovského a J. Bowringa došlo na jaře 1827, kdy navázali spolupráci. Čelakovský byl J. Bowringovi nápomocný při sestavení sbírky: *Wýbor z básnictví českého: Cheskian Anthology being a history of the Poetical Literature of Bohemian with translated speciems*, jež v Londýně vyšla roku 1832. Do antalogie byly vloženy básně J. V.Kamarýta, který prostřednictvím Čelakovského děkuje za uznání.

Když J. V. Kamarýt píše o polských národních písních a české sbírce, míní tím nejspíše třetí díl Slovanských národních písní. Čelakovský se mu o plánech sestavit je zmiňuje v dopise z 27. března 1827. *„Po swátcjch hodlám pak prohlédnouti swé národnj zápisky a podjwati se, gižli čas, stlaukati na třetj djlek."*[2] Koncem října pak píše: *"Zde ti posjlám gako na na ukázku Zbjrku polskau, aby widěl gak česká wyhljžeti bude. Prohljdni, a brzy zas odešli, pak bude wůle twá, pošlu i rusk. i srbsk."*[3] Kamarýtova sbírka (*České národnj duchownj Písně. Djl prwnj sebrané od Jos. Wlast. Kamarýta*), o jejímž datu vydání váhá, vyšla roku 1831.

Ve spojitosti s obsahem dopisu je možné jej navázat na list F.L.Čelakovského datovaného 21. listopadem 1827, kde reaguje na lítost svého přítele, že neobdržel list přes barona Verniera. *„Po bar gsem nemohl psáti a ljti mi bylo ..."*[4] Můžeme tedy předpokládat, že dopis byl sepsán někdy během října nebo listopadu 1827. Tomu nasvědčuje i porovnání s jinými Kamarýtovými dopisy z toho roku, neboť na papíře můžeme shledat identický vodoznak."[5]

---

2 LA PNP, f. F.L.Čelakovský, dopisy J.V.Kamarýtovi

3 Tamtéž

4 Tamtéž

5 Parafrázováno z LEMEŠKIN, I.: Františeko Ladislavo Čelakovskio lietuvių kalbos žodynas. In: Leksikografija ir leksikografija. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2010., str. 104 - 106

V jiném z jeho dopisů, ze dne 4. března 1826, vidime následující větu: *"Smagurci manám miělausám Kamarytui"*[6] (Na pochoutku mému nejmilejšímu Kamarýtovi). Představuje nadpis k čtyřem překladům litevských dain ze sbírky L.J.Rhesy, jež vyšla v Královci roku 1825. Čelakovského překlad této sbírky vyšel v Praze roku 1827 a jedná se tak o první překlad litevských dain do jiného jazyka. Zájem o litevskou látku je patrný i z další korespondence mezi těmito osobnostmi, z nichž zmiňme například dopis ze dne 8. února 1824, kde se Čelakovský zaobírá básníkem Kristijonasem Donelaitisem a jeho poemou Roční doby. "*Mé zaměstnánj gest neywice nynj trochu litawsky. Prawě probjhám neylepšjho litawského básnjka, genž slowe: Donaleitis, a psal báseň we čtyrech zpěwych: Rok we čtweru počasj v hexam. Mášli, chuť, něco ti budouc. z něj do slowes. listu zaslowesním.*"[7] Ve slovníku litevštiny můžeme najít lexika, u kterých je vysledovatelné spojení právě s touto poemou. Např. u hesla **běditi** nacházíme spojení „*Mes bedni Lietuvinkai*", "Jsmež bídní Litevci".

Ve slovníku se objevují botanické názvy a také folklor, což opět koresponduje s Čelakovského zájmy. Stopy můžeme hledat i v Jungmannově slovníku, kde je na str. 651 u hesla *země* uvedeno heslo *"zeměličkа"* spolu s dvojslovím, *"Zeměličko, Květeličko – jest podle litevského Žemyněle, Žiedekiele, mytologicky zosobněno, místo: Země květorodná – Čelakovského Lit. Písně, s. 120."* Ve slovníku nalézáme u hesla **bohyně Země** následující: "*Žemynéle žẽdẽkle, pakylẽk musũ rankũ darbus*, Zeminíčko květonosná (květonoško), požehnej naších rukou prací." Tedy sledujeme obdobný výklad.

1.2.2 Lexikografické zájmy

Dalším důkazem mohou být Čelakovského lexikografické zájmy. O jeho jazykovědném vývoji píše František Bílý ve svém článku z roku 1899. Čelakovského filologický talent se začal prokazovat po jeho příchodu do Prahy pod vlivem zde působicích spisovatelů, zejména tedy Josefa Jungmanna a Josefa Dobrovského. Čelakovský projevoval vždy zájem o učení se cicích jazyků, zprvu motivované především láskou k lidové poezii. Na škole v Písku ovládl řečtinu a zdokonalil se v latině. Později v

[6] LA PNP, f. F.L.Čelakovský, dopisy J.V.Kamarýtovi

[7] Tamtéž

Linci se začal věnovat ruštině a slovinštině. Věnoval se také francouzštině a na Kamarýtovu radu i angličtině, ačkoli před ní se zaobíral ještě italštinou a polštinou. Když roku 1822 vyšly Dobrovského *Základy jazyka staroslověnského*, podnítily Čelakovského zájem o tento jazyk. Následovalo jeho studium staré gotštiny. *„Nezabýval se ani gotštinou samou jen tak ledabyle, nýbrž rozhodl se vypisovat kořeny gotských slov a stopovati příbuzenství jejich s kořeny slovanskými.“*[8]

Další prací, kterou je nutno zmínit, je jeho slovník polabštiny. V publikaci Ignáce J. Hanuše se dočítáme: „*Zachovaly se pak z nářečí polabského 17. a 18. století některé tištěné, větším dílem ale rukopisné toliko slovníky v hrozné ovšem a zpotvořené formě obsažených v nich slovanských slov, tak píše ku př. Schulce. I všecky tyto slovníky opsal si, velmi pilně a pozorně ve svazek jeden pod titulem:* Yocabalaría linguae Polabicae quae extant omnia coUegit Č. Pragae 1827*, a po opravení jak dalece možno bylo jejich zpotvořené formy, uspořádal je v etymologický slovník jeden. To se dělo v rocích 1826 — 1830; nebol v červenci r. 1827 pise už Kamarýtovi :* „Slovník polabský již jest sestavený a nyní začínám načisto pracovat a opisovat."“[9] Tento slovník opatřil ještě gramatickým úvodem a následně jej počátkem roku 1830 zaslal prezidentovi Carské akademie věd v Petrohradě, Alexandru S. Šiškovovi, kterého již dříve požádal o sepsání předmluvy. K jeho vydání bohužel za Čelakovského života nedošlo. K vydání jej až roku 1901 pod názvem *Ostatki jazyika slavjan polabskich* (Pozůstatky jazyka polabských slovanů) připravil V.A. Francev.

Čelakovský přišel s myšlenkou vytvořit etymologický slovník slovanských nářečí a podobným způsobem, jakým pracoval na polabském slovníku, si začal zakládat slovník slovních kořenů všech slovanských nářečích. Vydání *Jungmannova Slovníku* ho přivedlo k myšlence sestavit český etymologický slovník, o kterém se plánovalo, že vyjde jako VI. díl k němu. Jak bylo zmíněno výše, roku 1827 navázal písemné styky s Johnem Bowringem. Začal srovnávat slova anglická a slovanská, celou jejich sbírku zaslal do Londýna roku

[8] BÍLÝ, F.: O filologickém vývoji Fr. Lad. Čelakovského: Přednáška Fr. Bílého, konaná v Jednotě českých filologů na památku stých narozenin Čelakovského dne 25. února 1899. In Listy filologické / Folia philologica. Roč. 26, Čís. 2. Praha: Ústav pro klasická studia AV ČR, 1899, str. 107

[9] HANUŠ, I.J: Život a působení Františka Ladislava Čelakovského, Praha: Tisk umělecko-knihtis -karského ústavu K . Bellmanna, 1855, str. 22

1828. Bowring ji nazýval *"Anglico-Slavonian-Researches"*[10]. Bohužel se z ní ale nic nezachovalo.

Roku 1837 vychází v časopise *Českého Musea* jeho článek *Jazykozpytné rozmlouvání o jménu Slovan.* V něm vyjadřuje tezi, že slovo *Slovan* a *člověk* jsou stejného původu. Ze slova *člověk* se postupně vyvinulo slovo *Slovák* a z něho posléze *Slovan* a *Slovanin*.

Z jeho daších děl zmiňme ještě *Dodavky ke slovníku Josefa Jungmanna* z roku 1851. Roku 1852 pak vychází *Mudrosloví národa slovanského v příslových*. Po jeho smrti vyšla díla *Čtení o srovnávací mluvnici jazyků slovanských* a *Čtení o počátcích dějn vzdělanosti národů slovanských*.

Vedle jeho zmíněných jazykovědných prací, tj. výpisků o příbuzenství gotských a slovanských slov, slovníku polabštiny, *"Anglico-Slavonian-Researches"* a snaze sestavit etymologický slovník slovanských nářečí, nachází *Litevský slovník* své místo a zdá se, že dobře odpovídá vědecké činnosti Čelakovského.

Ve *Čtení o počátcích dějin vzdělanosti národů slovanských* sledujeme některé teze, ke kterým bude později odkazováno, proto si zde daný text uvedeme.

"Konečně jazyk litevský, se svými pobočníky Lotyšským a vyhynulým staropruským, jeví se nám ve zvláštním a zajímavém poměru ke slovanštině, a zasluhuje pozornost každého zpytatele slovanštiny. Jazyk tento est hoden, aby mu vůbec více péče bylo věnováno, a sice dokud ho ejště stává na živě; neboť při jeho vůči hledě rychlém mizení a ustupování s jedné strany němčině, s druhé ruštině, dnad dříve než dvě stě let uběhne, darmo po Litvínech ptáti se bude potomstvo.

Litevský jazyk při veliké své původnosti a přesnosti grammatické v lexikálním ohledu nad míru cizími živly jest nakvašen a přeplněn. Neboť zajisté, jak nyní ho stává, málem polovice slov jeho jest naprosto slovanská, a sice tou měrou, že větší část těchto slov patně z polštiny a ruštiny veň vešla, což z tisíciletého nám historicky známého sousednění jeho snadno dá se vyložiti. Žeby ale i jiná částka kmenův, k nejobyčejnějším pojmům se vztahující a oběma společná, též teprv za křesťanského věku byla v litevštinu se dostala, nedá se nijak pomysliti, a spíše vedeni jsme k onomu pravěkému pramenu, odkud u př. i příbuznost sanskritu se slovanštinou se datuje. Jiný díl kmenovních slov jest docela zvláštní a vlastní jenom mluvě

10 BÍLÝ, F.: O filologickém vývoji Fr. Lad. Čelakovského: Přednáška Fr. Bílého, konaná v Jednotě českých filologů na památku stých narozenin Čelakovského dne 25. února 1899. In Listy filologické / Folia philologica. Roč. 26, Čís. 2. Praha: Ústav pro klasická studia AV ČR, 1899, str.108

litevské, z části pak jsou tu i přijatá slova z germánských, finských a jiných jazykův.

Pole jazyka a národa litevského vidíme před čtyřmi sty lety ještě velmi prostranné, anoť velkoknížata jeho žezlem svým až Černého moře se dotýkali. Ale mluvověda druhdy prostírá i na ty věky světlo, o nichž se historie dokonce mlčí, a pomocí této náuky dovídáme se, že kmen litevský nejen sídla svá měl podél celého baltického moře, ale že hluboko i do samé střední Evropy sídly svými zasahovati musel. Kterak to lze dokázati? Nejinak než samým jazykem toho národu. Když nám listiny Pomořanské, Ránské, Meklenburdké, Braniborské atd. od 11 věku v další poslupnosti hojnost jmen podávají, ano když i nyní v těch krajích na zeměpisná přicházíme jména, ježto v žádném jiném jazyku smyslu nemají leč v litevském, aniž odjinud vyložiti se dají: což z toho jiného možné uzavírati, nežli že národ ten ovšem někdy tu i sídliti musel?

Větve litevské zajisté daleko u v osedlosti slovanské se prostíraly; a i to zdá se býti jisto, že Slované od věkův nejvíce v lůno tohoto národu se šířili s ním pomalu v celost splývajíce. Což v tom divného? Krajin prázdných bylo všude dostatek; příchylná povaha Litevského kmene k tichému životu a rolnictví dobře se shodovala s naší slovanskou, i mohl dobře oseděti jeden národ nejen vedle druhého, ale i mezi ním samým, jak toho posud u př. v Uhřích nám blízkých příklady máme před očima.

Abych přednešeného zde tvrzení svého nějaký dal důvod, volám ze mnohých jenom jeden, který nevíce snad zajímati bude, týkaje se vlasti naší.

Jak povědomo, chová v sobě slovanština díl takových slovních kmenů, ježto táhnouce se po veškeré mluvě její, každému nářeří jsou známa a v něm obsažena. Jsou opět jiná slova, ježto hned u větším hned u menším počtu těchto nářečí se nalézají; a konečně i taková, která jenom v jednom neb ve dvou se vyskytují, nepřestávajíce proto býti méně slovanskými. Tak má i naše řeština jistý počet kmenův výhradně jen v sobě chovaných, ač my je vždy za pravé české považujeme. Už pak nyní podobného, a krerý však v též aneb málo změněné podobě jen v litevském jazyku najdeme: jakýž záběrek z toho činiti jsme přinuceni? Nepochbně ten, že my Čechové museli se někdy s Litvíni stýkati a s nimi míti nějaké obcování.

Kam však dějepis náš sahá a co z něho víme, není stopy nejmenší o nějakém našem společenství na delší čas trvajícíms tímto národem, a pročež nezbývá nic jiného, leč té myšlence povoliti, že tato vzájemnost nepochbně sahá do oněch dob, o nichžo nestává žádné písemné památky.

Z většího počtu takových slov, ježn se mi sebrati událo, uvádím zde jenom některá: švarný: szwarus, čistý, hezký ; náramný: nerammus, divoký, prudký ; sluka = slankě, lot. slohka ; luňák = lingě id. weihe od lingau, kruhem se vznášeti ; ožanka (bylina teucrium): ožys kozel, jak i nám rostlina kozlík slove ; zákampí: kampas, kout, stinné místo ; chomol : kamolys, klubko, vír ; krabatý : katrbůtas ; klábositi : kalbu, mluviti ; kalbėsis = řeč, povídání ; šarapatka : szerpétos = nýtek, drobeček ; loudati se, = lendu, váhavě jíti, lezti ; kmen = kaměnus ; zvířetnice, večernice : žvěrinně etc.

Anobrž marně bychom se namáhali některá naše místní jména a jména řek ze slovanštiny chtíti si vyložiti ; v litevštině ale hned zvuk i smysl se otevře, u př. Úpa, Úpice, Opava : lit. Uppė = řeka, potok ;

Labe od labas t. dobrá, živná a tak i Ogra, Ohře, od geras, což též dobrý znamená ; Ploušnice, říčka u Děčína do Labe padající, od plusze, rýkos (jako Rokytnice) ; místa Řisuty rkvn. a ltm. Krai : lit. Reszutis, ořech ; Lkouš a Lokšany od lokis, medvěd jako i Medvězí máme ; Ula, Hula jm. muž. a Hulín, Hulice, lit. Ůla, skála (Skála m.Skalky) ; Lobze v bo. plu. a lokt. kraji, od lobis, statek, dvůr ; Doksy a Doksany : u Litvínův běžné mužské jméno Doksa už v 14. století přicházející. Podobných jmen na litevštinu ukazujících lze najíti také na Moravě, Slezsku, v Lužicích a jinde, z čehož viděti, jak široce národ ten v neznámých nám časích se rozhošťoval a na jak skrovnou hrstku nyní sklesl. "[11]

Z uvedených slov některé nalézáme i v *Litevském slovníku*. Konkrétně **švarný***: szwarus; sluka = slankě;* **zákampí**: *kampas*, kout, stinné místo; **loudati se** = *lendu, váhavě jíti, lezti;* **kmen**: *kaměnas* (ač ve slovníku je slovo uvedeno jako feminimum kamiena) a **zvířetnice, večernice**: *zvěrinně*.

Ze zmíněných místních jmen ve slovníku nalézáme u hesla **řeka**, *uppẽ* poznámku /sr. Úpa/, což koresponduje s uvedeným článkem. Dále ve slovníku nalézáme pokus vysvětlit etymologii slova **Odra**, nicméně nikoli od slova *geras*, nýbrž od slova *udra* (**vydra**).

1.3 Jiní možní autoři

Přesto, že se zdá autorství Čelakovského více než pravděpodobné, pokud bychom měli navrhnout další možné autory slovníku, nabízí se do úvahy několik jmen. Za prvé je vhodné se zmínit o Karlu Jaromíru Erbenovi, kterého za autora určil F.M. Bartoš. Dalším možným kandidátem je autor *Slovanských starožitností*, Čelakovského současník a další ze zakladatelů české baltistiky: Pavel Josef Šafařík. Posledním, jehož jméno zmíníme, je Ignác Jan Hanuš, Čelakovského následovník a korespondent Augusta Schleichera.

Karel Jaromír Erben je předním literátem Národního obrození. Narodil se v Miletíně 7. listopadu 1811, zemřel 21. listopadu 1870 v Praze. Studoval filozofii a práva. Od roku 1846 pracoval jako archivář Národního muzea. Inspirací pro jeho tvorbu se mu stala lidová slovesnost. Byl však také mytologem, kritické vydání jeho mytologického díla

[11] ČELAKOVSKÝ, F.L.: Čtení o počátcích dějin vzdělanosti a literatury národův slovanských. Praha: Nákl. Musea Království českého, 1877., str. 64 - 66

vyšlo pod názvem *Slovanské bájesloví* roku 2009 a obsahuje pět jeho studií. Erben se v nich také dotýkal litevského prostředí, avšak jeho ne vždy správné zápisy a některé faktografické chyby poukazují na to, že v oblasti baltistiky nebyl odborníkem.

Pavel Josef Šafařík se narodil 13. května 1795, v Kobeliarově a zemřel 26. června 1861 v Praze. Je významným česky píšícím etnografem a lingvistou slovenského původu. Jeho práce si brzy získaly věhlas a stal se uznávaným odborníkem. Jeho působení pojíme s univerzitní knihovnou, kde se stal ředitelem roku 1848. Téhož roku byl jmenován prvním profesorem slovanské filologie na pražské univerzitě, ale svého místa se vzdal ve prospěch F. L. Čelakovského. Literárně byl činný jako básník, překládal z cizích jazyků. Sepsal množství prací ze slovanské filologie a národopisu. Rokem 1833 datujeme jeho rukopis *Výpisky o jazyku litevském*, jehož porovnání se slovníkem je věnována vlastní podkapitola. O jeho zájmu o lithuanistickou látku svědčí také skutečnost, že byl jedním z adresátů, jimž August Schleicher zasílal své zprávy z Malé Litvy.

Ignác Jan Hanuš se narodil 12. listopadu 1812 v Praze, kde také zemřel 19. května 1869. Řadíme jej k českým filozofům, zabýval se slovanskou mytologií, od roku 1860 převzal vedení univerzitní knihovny. Je autorem první biografie Čelakovského vydané roku 1855. Hanušovy práce o mytologii často zohledňují litevský foklor, z nichž některá božstva, o kterých hovoří, figurují i ve slovníku. Například již zmíněná *Zemenyle, Žeděklele* nebo *Žemberys.* V jeho dílech jsou pozorovatelné etymologizující snahy za pomoci litevštiny, ale také časté odkazy na Čelakovského. Mezi jeho pracemi a *Litevským slovníkem* se nepodařilo nalézt větší počet společných výrazů.

1.4 Výpisky o jazyku litevském

Výpisky o jazyku litevském (sign. IX E 4) je rukopis sepsaný Pavlem Josefem Šafaříkem, který je datovaný rokem 1833. Je rozdělený na několik částí, kdy první je nadepsána jako *Výtah slov z Ruhigova slovníku stejnokořenných se slovanskými*. Vyskytuje se zde o něco méně lexik než ve slovníku litevštiny (zmíněný *Výtah* obsahuje na 785 slov, což je méně než polovina). Je zde litevsko – české (v některých případech je na druhé pozici lexém německý) řazení, taktéž vidíme dodržovaný abecední pořádek.

Mezi lexikou zahrnutou do slovníku a vypsanou v tomto rukopise můžeme nalézt určitou shodu. Z 50 hesel začínajících písmenem A jich ve slovníku v některé formě můžeme nalézt 19. Z 40 hesel začínajících písmenem B jich je ve slovníku 35. Uvedené litevské lexémy začínající na E se ve slovníku objevují všechny. Z 90 hesel začínajících na K se jich ve slovníku objevuje více než třetina. V obou slovnících můžeme nalézt zmíněné některé mytologicé bytosti: např. *Kaukas, Kaukaras, Laima, Žemberys*.

Následuje nadpis *Srovnání řeckého s litewským dle Ruigise,* ve sledu řečtina a litevský protějšek. Po něm přichází na řadu dodatek jménem *Slova litewská a polská, Staropruské a litevské (Ruhig), Numeralia, Litewská slova z Bohusze, Další podoby zwl. s Německým*, poznámky gramatického rázu, *Porownánj litewštimy se srbštinou*, slova lotyšská, čudská a na závěr klíč k litevskému pravopisu a seznam literatury.

Na základě těchto ukazatelů můžeme usoudit, že se nejedná o opis ranější verze Litevského slovníku, jak bylo naznačeno v článku *Františeko Ladislavo Čelakovskio lietuvių kalbos žodyna.* Spíše můžeme vyjádřit myšlenku, že obě dvě práce mohly mít společný zdroj, tj. *Ruhigův slovník*.

1.5 Porovnání autografů

Jednou z metod, která by mohla být při určování autorství nápomocná, je porovnání rukopisu slovníku s autografem Čelakovského a dalších jmenovaných možných autorů. V tomto ohledu se autorka nemůže odkázat na žádného odborníka v oblasti grafologické expertizy, proto poslouží pouze svým laickým názorem na danou problematiku.

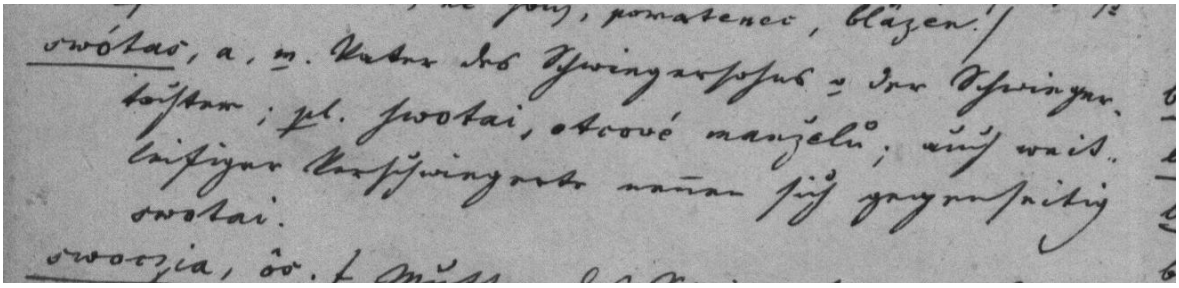

Obrázek 1, Ukázka rukopisu autora slovníku, Výpis o příbuzenství
(Litevský slovník, sign.: IV A 11.)

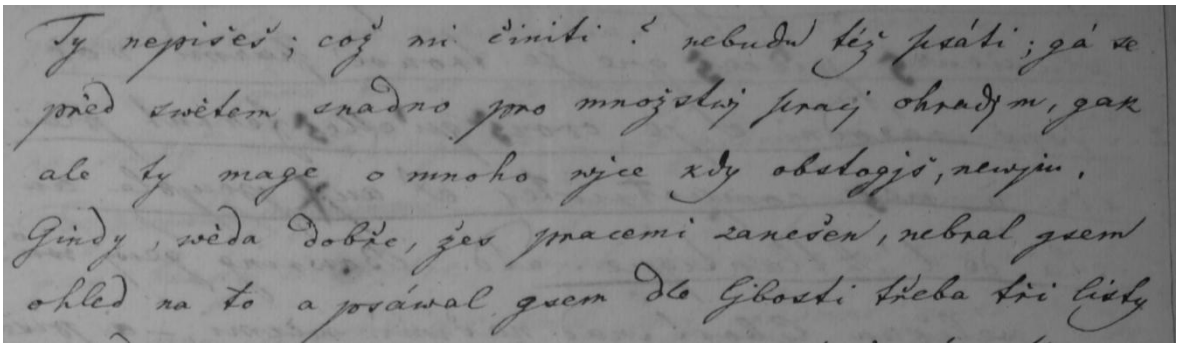

Obrázek 2, Ukázka rukopisu F.L. Čelakovského, dopis z 24. 7. 1827
(LA PNP, f. F.L.Čelakovský, dopisy J.V.Kamarýtovi)

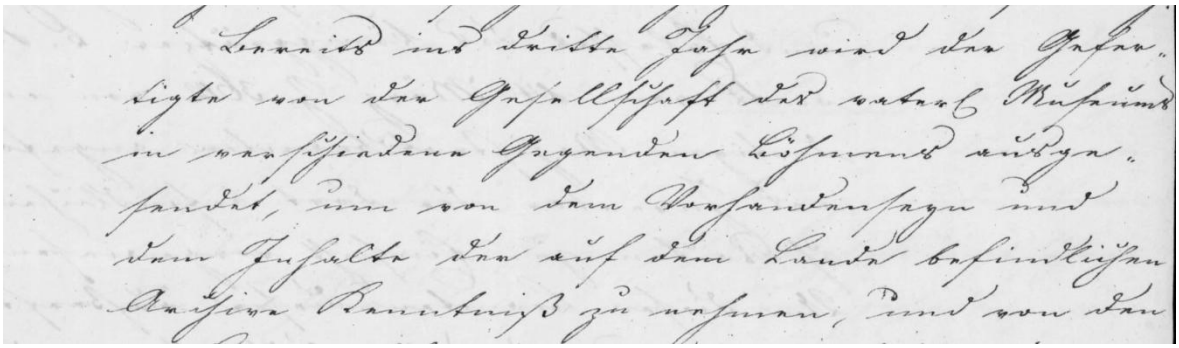

Obrázek 3, Ukázka rukopisu K.J. Erbena, dopis z 8.8.1846.
(Dopis Karla Jaromíra Erbena c.k. zemskému prezídiu
(dostupné z http://www.esbirky.cz/predmet/76797))

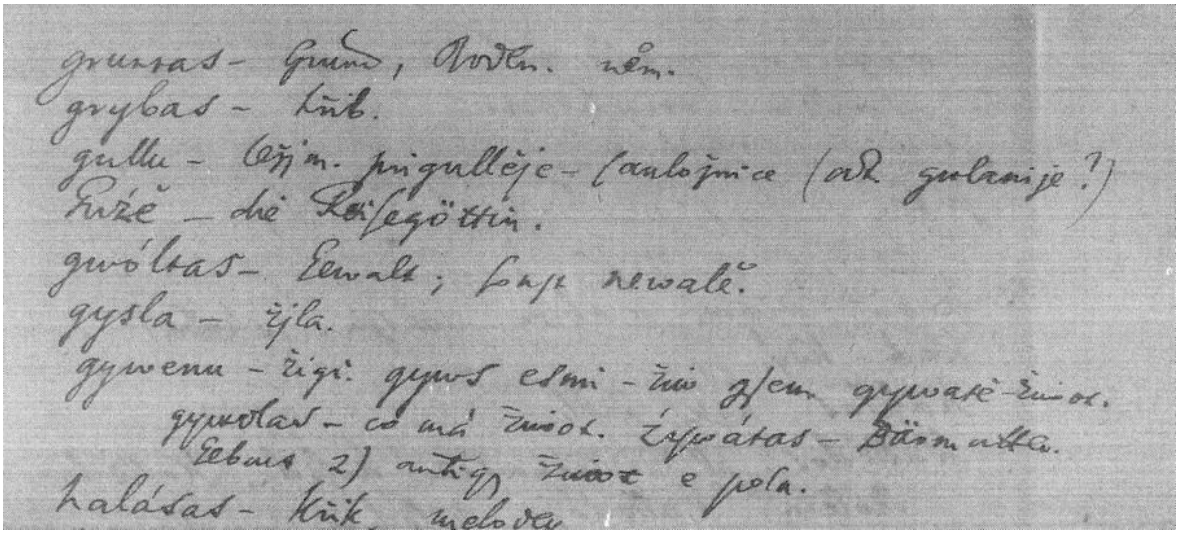

Obázek 4, Ukázka rukopis P.J. Šafaříka, Výpisky o jazyku litevském, z roku 1827
(Wýpisky o gazyku litewském,, sign.: IX E 4)

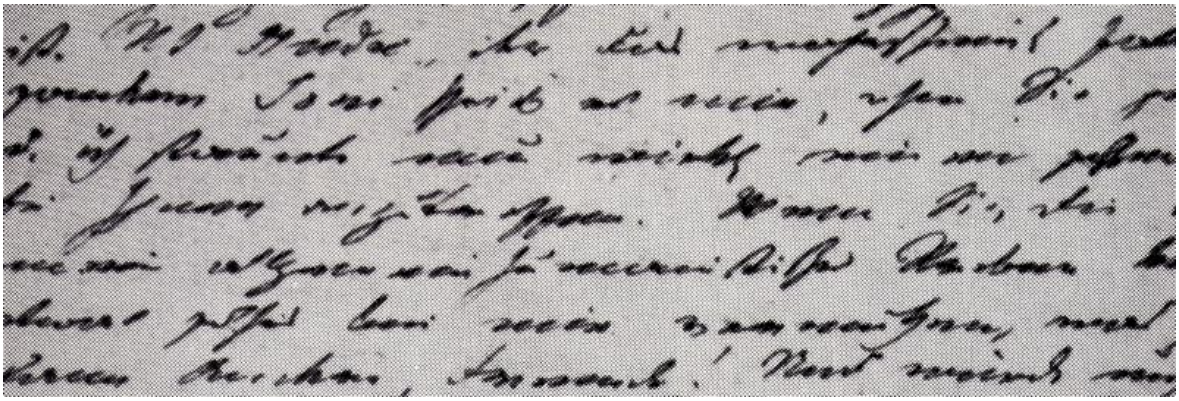

Obrázek 5. Ukázka rukopisu I.J. Hanuše
(LOUŽIL J.: Ignác Jan Hanuš. Praha: Melantrich, 1971., str. 32)

Autorka na základě jí dostupných rukopisných památek, a po diskuzi s několika dalšími laiky z řad svých přátel a písmomalířkou Marií Maškovou, vyjadřuje domněnku, že i na základě autografu můžeme P.J. Šafaříka i K.J. Erbena vyloučit. Podobnější rukopis s originálem má Ignác Jan Hanuš, ovšem u něho by bylo třeba pracovat s lepším vzorkem. Čelakovského rukopis se zdá z prvního pohledu rozdílný, avšak při detailnějším průzkumu shledáváme podobné prvky. Následujeme-li úvahu dle článku *"Františeko Ladislavo Čelakovskio lietuvių kalbos žodynas"* pana docenta Lemeškina, mohl se jeho rukopis pozměnit a sám mohl slovník přepsat v pozdější době, čemuž nasvědčuje i užitý pravopis. Z podobných prvků v obou rukopisech si můžeme jmenovat tyto: zachovávání velkých mezer, sklon písma, podobný tvar z, t, d, w. Porovnáme-li uvedený dopis a stranu slovníku, můžeme si povšimnout dvou typů písmene k (podle umístění ve slově), které se shodně objevují v obou rukopisech. K porovnání přiložíme několik ukázek.

Ukázky:	z dopisu F.L.Čelakovského	ze slovníku litevštiny
Slovo: tři	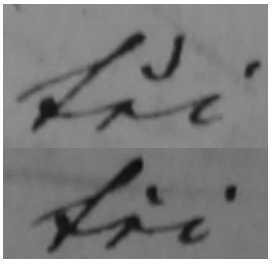	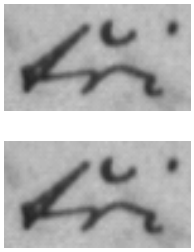
Písmeno d	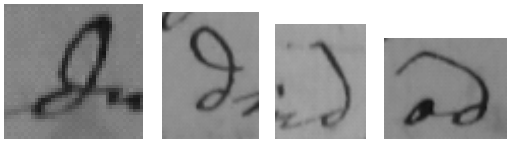	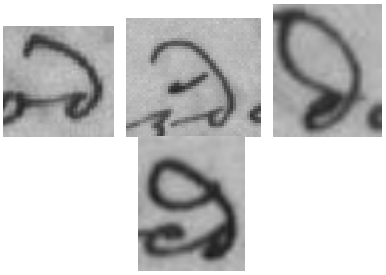
Písmeno z	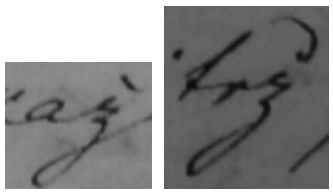	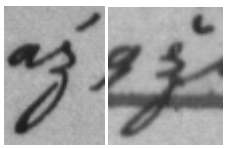
Písmeno w	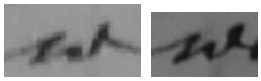	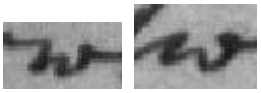

Tabulka 1, Porovnání rukopisu

1.6 Datace slovníku

Bartoš určil dataci slovníku rokem 1850. S ohledem na Čelakovského překladatelské zájmy, můžeme vyjádřit domněnku, že na slovníku začal pracovat kolem roku 1825 a v průběhu dalších let jej dokončoval a upravoval. Dle užitého pravopisu se dá předpokládat, že analyzovaná verze slovníku vznikla později.

„Roku. 1842 byla oficiálně zavedena další, a to tzv. skladná oprava českého pravopisu. Za dosavadní písmeno g se začalo psát j, neboť se [j] vyslovovalo, místo g se pak psalo pouhé g vyslovované [g], dlouhé měkké í se přestalo psát j a místo skupiny písmen ey se zavedlo podle výslovnosti ej, např. místo woley se psalo wolej. Zavedení této

úpravy podpořil P. J. Šafařík a brzy byla přijata bez většího odporu.“[12] Navrhovaná změna psát v místo v a ou místa au v tomto roce ještě neprošla. Ujala se až po roce 1849.

Zkonfrontujeme-li litevský slovník s touto skutečností, je vhodné zohlednit následující: v nejen česky psané části jsou písmena vyslovovaná jako [j] psána jako j, [g] je psáno jako g a [i] jako i, stejně tomu je v případě dvouhlásky ou. Rovněž [v] je zpravidla (alespoň u české lexiky) psáno jako v, ač skupinu lexémů začínající tímto písmenem zastřešuje v podobě w. Na základě těchto faktů vyjadřujeme domněnku, že Litevský slovník (respektive jeho opis podle nových pravidel) byl sepsán až po roce 1842, možná spíše 1849.

[12] SEDLÁČEK, M.: K vývoji českého pravopisu. Část 1. In. Naše řeč, č. 76, 1993. (dostupné z: http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?lang=en&art=7120)

Povaha Litevského slovníku. Jeho záměr, účel, opodstatnění.

2. 1 Povaha Litevského slovníku

Ve výše uvedeném textu z přednáškách F.L.Čelakovského můžeme najít jeho postoj k balto-slovanské vzájemnosti. Tento obroditel vyjádřil myšlenku, že předci Slovanů a Baltů v časech předhistorických bydlívali ve stejné rodné zemi, v prostoru úrodné české kotliny a jako důkaz tohoto tvrzení podává místní názvy. Z pohledu dějin je to nejspíše neopodstatněná koncepce, nicméně v kontextu národního obrození se motivace takového pokusu jeví pochopitelná. Můžeme vyjádřit předpoklad, že slovník má sloužit jako důkaz podložení existence období baltoslovanské jednoty a vzájemného soužití na základě jednotlivých lexikálních shod.

Lexémy jsou řazeny ve sloupcích, nejsou podle abecedy. Bývá obvyklé, že se u každého hesla vyskytuje krátký vysvětlující článek. Autor slovníku je zčásti laik, některé jeho snahy jsou neopodstatněné. V textu se vyskytuje řada slavismů (které byly do litevštiny přijaty v různých časových rozmezích, vyskytují se jak staré slavismy, tak poměrně nové). Nicméně to neubírá na skutečnosti, že F.L.Čelakovský v některých případech trefně postihl i zcela legitimní shody. Celkem se ve slovníku nachází 1646 jednotlivých článků.

Písmeno	Počet článků	Písmeno	Počet článků
A	5	N	47
B	108	O	46
C	9	P	179
Č	54	R	83
D	99	S	192
F	4	Š	38
J	34	T	73
H	75	U	22
CH	23	W	132
K	148	Z	49
L	71	Ž	48
M	107		

Tabulka č. 2, Počet článků u jednotlivých písmen[13]

Pro lepší přehled se autorka práce rozhodla lexémy rozdělit na několik skupin. Jako první dělení se nabízí takové, kdy v první skupině jsou ty lexémy, u nichž jsou autorovy domněnky o shodě oprávněné, a v druhé ty, kde oprávněné nejsou. Takové dělení je ovšem poměrně široké. Skupinu první proto rozdělíme na dvě podskupiny. V té první pojednáme o lexémech, u nichž je možné vypozorovat celkovou shodu. Respektive je možno na základě dalších vědeckých pracích prokázat, že mají stejný baltoslovanský či přímo indoevropský základ. Druhá podskupina pak zahrne ty lexémy, které si neodpovídají zcela etymologicky, ale jedná se například o sémantickou shodu dvojslovného pojmenování.

Ve skupině druhé můžeme hovořit o podskupině lexémů, kdy stejný etymologický původ zřejmý není, nicméně se obvykle jedná o postřeh hodný pozornosti. Druhou podskupinu tvoří slavismy. Jako třetí by autorka vymezila podskupinu nových přejímek z

[13] LEMEŠKIN, I.: Františeko Ladislavo Čelakovskio lietuvių kalbos žodynas. In: Leksikografija ir leksikografija. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2010, str 100

jiných jazyků, u nichž je historická shoda vyloučena.

Zvláštní skupinu tvoří ta hesla, kdy první lexém nepochází z českého, nýbrž jiného slovanského jazyka. Speciální skupina sdružuje ta lexika odkazující na motivy folklorní, sem také často spadají výrazy, které jsou v slovníku červeně podtrženy. Poslední skupina ta odkazující na botanická pojmenování, z nichž je uveden pouze seznam několika příkladů.

Z každé skupiny autorka zvolila vybraný vzorek lexik, kdy svou pozornost soustředila především na první podskupinu obou jmenovaných. Větší pozornost věnovala rovněž skupině folklorní. Při samostatné analýze si vždy uvedeme daný článek ze slovníku, za nímž bude následovat možný výklad.

2.1.1 Lexémy etymologicky oprávněné

2.1.1.1 Baltoslovanský, potažmo indoevropský základ

Zde si zmíníme ta lexika, jejichž baltoslovanský, potažmo indoevropský, společný základ můžeme doložit na základě dalších etymologických prací. Díky čemuž je možné vyjádřit předpoklad oprávněnosti takového tvrzení.

Ba (ano, ovšem), *ba*; *arba, abba.*

Jak etymologický slovník Machka, tak slovník Smoczyńského potvrzuje starobylost, vzájemnou příbuznost i sémantickou shodu českého, polského a ukrajinského *ba* s litevským *ba*. Chantraine[14] nabízí spojitost s řeckým *φή*, jak. Machek s ba ztotožňuje staroindické *srna*, („zajisté"), dle záměny b na m a „pohyblivým" s. *Arba* je kompozitem částice *ar* a morfému *ba*.

Běžeti, *bẽgu* n. *bẽgmi, bẽgti; bẽgas, -o*, m. běh, útěk; *bẽgunas, -a,* m. poběhlík.

Ztotožnění *běžeti* a *bėgti* je oprávněné. Machek tento léxem uvádí jako všeslovanský. Slovenské *bežať, beh, -behnúť*, polské *biezec, biegac, biec* atd.,

[14] CHANTRAINE;P; Dictionnaire étymologique de la langue gregue. (dostupné z: http://etimologija.baltnexus.lt/?w=ba)

staroslovanské *bězo, bězati, běgnq, běgnoti* a *běgajq, běgatí*. Uvádí, že praslovanské bylo asi nejprve **běgQ, *běgtí*, jemuž odpovídá litevské *begu, begti*. Další příbuzensko ukazuje v novoindických jazycích. Ve slově bė*gun*as pozorujeme výpůjčku slovanského sufixu. Srovnatelné se slovem běh*oun*.

Bříza, *beržas, -o,* m.; v pl. *beržai*, máje, kterými se o sv. duchu zdobí domy; *beržėlis, -io,* m. břízka; také Květen měsíc; *beržinnis, -e*, březový; *beržynas, -o*, m. březina.

Jak je uvedeno i v *Úvodu do etymologie*, jedná se o slovo se společným indoevropským základem. Uvádíme staroindické *bhūrja-*, lotyšské *bą̃rzs*, staropruské *birse*, ruské *bereza*, slovenské *breza*. Slovo *beržynas* i *březina* vzniklo stejným derivačním procesem, ke kořenu *berž-* (*březˇ-*) se připojil sufix *-yn(as)* (*-in(a)*).

Název měsíce května v současné litevštině je gegužė.

Báti se, *bijàu, bijójau, bijóti* /kořen: *bĩ*, skr. *bhî*; ĩ přechází v ii, ij, ai/; *bijaus, -ótis,* báti se; *bajùs, -i*, bázeň činící; *baidaus, -dytis*, báti se; *baigus, -i*, bázlivý; též *bailus, -i.*

Machek i Smoczyński nabízí obdobný výklad. Machek shledává za nejblíže příbuzné slovo staroindické *bháyatě*.

Bez, *bůkas, búkas, -o*, m.

Možné konfrontovat s bukem. „*Buk* (lat. *fāgus*, sthn. *buohha*; ř. *phēgos* dub ; nejistá je souvislost s kurdským *būz* „jilm“ a sl. *bъzъ* „bez“, kdežto sl. *bukъ* je patrně převzato z germánštiny.“[15] Na semináři *Litevský slovník F.L.Čelakovského* byla vyslovena hypotéza o možné vícevýznamovosti tohoto slova. Dle ní se v Litvě buk příliš nevyskytuje; roste pouze v bývalém Pobaltí (Kaliningradská oblast). Není jisté, zda tomu tak bylo vždy, buk pravděpodobně postupně vymizel (např. kácením lesů). Je možné odhadovat, že tento výraz se přiřadil k jiné rostlině. Ve slovníku na bez odkazuje ještě článek: ***bez***, *bėzdas*, *-o*, m.; *bezdus*, *-aus* a

Býti, kořen *bu, skr. dhû* /perf. *buwau*, byl; *fut. busiu, budu*; inf. buti, býti; imperf. *budawau; conj. búcziau, butu*; imper. *buk*; v Žem. pres. *buwu* n. *bunu*; - *buwimas, -o*, m. bytí, stav; *buwis, -wjo*, m. bydlo; *buwaine, -ės*, f. pusté bydliště.

[15] ERHART A., VEČERKA R.; Úvod do studia etymologie. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1981, str. 168

Lexém indoevropského původu.

Bubřeti, *burbẽju, -ẽti*.

Dle Jakulise[16] praslovanské *bъrbati* má původ v podobném onomatopoickém slově jako litevské *burbė́ti*. Na tomto zákadu tedy můžeme uvažovat o původní baltoslovanské shodě.

Bláštěti, *blesczoju, -oti; blyszkiu, -kẽti; blizgẽti*.

U *blesčoti* se jedná o výpůjčku, nicméně ztotožnění *blyštěti* s *blizgėti* je dle jiných dostupných zdrojů oprávněné.

Bobr, bébrus, -aus, m.

Patří k indoevropské lexice označující divokou zvěř, pochází z indoevropského základu *bhebhro-*.

Divoký, diký (divký), *dykas, -a; dyka žéme*, neúrodná půda; *dykwẽra, -os*, pověra.

I zde se jedná o baltoslovanskou shodu. Bude více rozvedeno níže u článku bůh.

Dáti, *dẽdù i dẽmi, dẽti* (položiti, postaviti, dáti) sr. díti, podíti se = *dẽdůs* n. *dẽmẽs, dẽtis*; *kur dẽsůs, kam se mám díti? dẽtis neprẽteliszkay*, nepřítelem se stavěti; dědůk /dẽwe důk, dejž bůh/

Dle Machka všeslovanské, neboť všude toto slovo nalézáme s podobným bohatstvím významů. Slovanské *damb* se rovná spolu s litevským *dúomi* a arménským *dam* tvarům indickým a řeckým, ale bez jejich reduplikační slabiky.

Já, jáž, *asz* (*mne*, gen. *manẽs*; mně, *man*; mě, *manę*; mnou, *manimi*; loc. mně, *manij*').

Zde panuje shoda. Nicméně *jáž* a *aš* je pouze fonetická podoba souzvučí. Neklade důraz na potřebu vnitřní skladby derivace původu.

Jáž je kompozitum zájmena *já* a zesilující částice *že*. Litevsky by odpovídal protějšek *ašge*.

[16] JAKULIS, E.; Lietuvių kalbos (tekėti), (teka) tipo veiksmažodžiai. (dostupné z: http://etimologija.baltnexus.lt/?w=burb%C4%97ti)

Jísti (žráti, lat. *edere*) *ẽdmi* (také *ẽmi, edu, edziu*), ẽ*dau, ẽsu, ẽsti* /o lidech: *walgyti*/. Žrádlo – *edra, -õs*, f.; přijedek – *při-ẽdas, -o*, m.

Slovo indoevropského základu.

Jelen, *élnis, -nio*, m.; *élnias, -o.*

Patří k indoevropské lexice označující divokou zvěř, pochází z indoevropského základu *e-ln*.

Ježek, jež, *ežys, -io*, m.

Patří k indoevropské lexice označující divokou zvěř, pochází z indoevropského základu *eghi-*

Hlava, *galwa, -õs*, f.; též osoba; *po mano galwõs*, po mé smrti; *galwjus, -aus*, m., hlaváč; též *galwóczus*; – *galwožys, -io*, m., trpaslík (že má velkou hlavu); *galwinnes, -iũ*, f. pl. hlavina (daň z hlavy).

Hlava i galva jsou společného baltoslovanského původu.

Hvězda, *žwaigžde, žwaigzde, -ẽs*, f.; *žwaigždẽtas, -a* hvězdnatý, neb i s hvězdou; *žwaigždininkas, -o*, m. (hvězdník), vykladač z hvězd; *klystžwaigždéle, -ẽs; klystžwaigždykle, -ẽs*, f. (bludná hvězdička, bludička).

Baltoslovanská shoda. Staroslovanské zvězda. Velký slovník litevštiny spojuje lexém *klystžwaigždyklė* s *klystugnė*, tj. bludným ohněm, bludičkou

Kámen, lit. *akmů, -mens v. -menio* m. srov. kmen.
(**Kmen**, akmen; sr. *akmů* = kámen; *akmenélis, -io*, m. = kamínek.)

Kořen *km* vyznačuje úzkou příbuznost. Ovšem kámen a kmen má jiný původ.

Kdy, když, *kad, kadà;* – někad, nikdy.

V některých výkladech možno nalézt odkazy na indoevropský původ.[17]

Kočka (kota), *kátẽ, -ẽs*, f.; *kátas, -o*, n. *kátinas, -o*, m., kot, kocour.

[17] KABAŠINSKAITĖ, B.; Iš lietubių kalbos žodžių istorijos. (dostupné z: http://etimologija.baltnexus.lt/?w=kada).

Indoevropský původ. *Katinas* je druhotné, *katas* prvotní, což odráží koncovka.

Kůna, *kiaune, -ẽs*, f.

Taktéž opodstatněné. Odpovídá i pruskému *caune.*

Oko, lit. *akis, -ẽs*, f. (též proud ve studni).

Z indeovropského kořene *-ok.*

Oheň, *ugnis, -ẽs*, f. – pohořelý: *ugnélè Dẽwo pakorotas*; – ohniště: *ugnawẽte, -ẽs*, f. – bůh ohně: *Jagaubis, -bjo*, m. /sr. Jagababa?/.

Indoevropského původu. Souvisí se staroindickým *agníh* nebo latinským *ignis,*

Orel, *arélis, -io*, m.; *érélis, -io.*

Patří k indoevropské lexice označující divokou zvěř, pochází z indoevropského základu *er-, or-*

Prst, *pirsztas, -o*, m. ; též ptačí dráp ; *pirsztukas, -o*, m. náprstek

Indoevropský základ.

Ruka, *rankà, -õs*, f., *ant rankôs eiti*, v souboj (na ruce) jíti ; ranke, -ẽs, f. , též rankìknne, -ẽs, f. , rukojeť ; aprankis, apẽrankis, -io, m. Obručí, … ; parankis, -e, m., f., náruční (poruční kůň)

Baltoslovanský základ.

Slunce, *sáule, -ẽs*, f., *Pirm saulẽs*, před slunce východem *; sauléle, - ẽs*, f., slunéčko ; též sedmikrása, 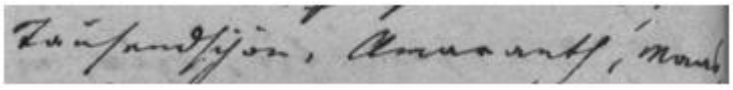 , Bellis perennis, saulinnis adyninkas, slunečné hodiny ; *salleidis, -dzio*, m., čas západu slunce, večer ; *saultekis*, čas východu slunce ; *saulžole*, slunečnice, 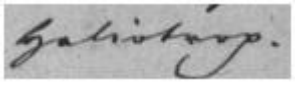

Indoevropského původu. Staroprusky *saule,* staroslovansky *sťbnbce.*

Sníh, *snẽgas, -o*, m. ; *snẽginne, -ẽs*, f., , Galanthus

nivalis; *snaigala, -õs*, f., 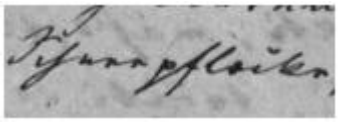 ; též *sneigalà, -õs*, f., *snigga, sninga* : *snẽgt, snigti*, sněží se

Srovnatelné s lotyšským *snìegs*, či staropruským *snaygis*. Baltoslovanské *snaig-a-*.

Vydra, *udra, -õs*. f. Odtud bezpochyby Odra řeka.

Patří k indoevropské lexice označující zvěř.

Vlk, *vilkas, -o*, m. ; vlčice, wilkẽ

Patří k indoevropské lexice označující divokou zvěř.

Želeti, *gailu, gailẽti* = litovati koho ; *gaila man*, líto mi.

Všeslo-vanské: zbytky stupně *žel-* , jinak převládlo *žalb* smutek, a slova z něho odvozená. Příbuzno je lit. *gelia gele gélti* bolí . Machek uvádí, že u Slovanů jsou významy rozlišeny a posunuty:.

Žernov, *girna, -ős*. f., žernov mlýnu ručního ; v pl girnos = ruční mlýn ; wežio girna, račí kámen /žernov místo zrnov?/

Příbuzné se staroslovanským *žrwitvi*. Lotyšsky *dzirnas.*

Žírati, (sr. po-žár), *žẽru, -rẽti, žerpju, -pti*, glüsm, glüzm ; *žorau, -roti* ; *žaroju, -oti*, též : *žerija, -ős*. f., žhavý uhel, žižka ; *pážaras, -o*, m., požár ; též *pažara, -ős., -žora*

Z indoevropského **gher-, *gherə-*. žár, od hořeti (*gě~r-). Dle Machka je slovo žár všeslovanské a označovalo zvláště požár lesa. Útvary s *žer-*, od **žer-cti*.

2.1.1.2 Sémantická shoda

Z druhé podskupiny si uvedeme jako příklad následující dva lexémy.

Boží dřevce (artemisia abrotanum) dẽwmédis, -dzio, m.

Čelakovský ztotožňuje lidový název pro Pelyněk s jeho litevským protějškem. Tato snaha je sémanticky opodstatněná. Označení pelyňku v současné litevštině: dievmedis, jedná se o kompozitum složené ze slov *dievas* (bůh) a *medis* (strom).

Březina, beržgirre, -ẽs, f. (březový les).

Kompozitum beržas (bříza) a giras (les).

V litevštině by ještě lépe odpovídalo výše zmíněné slovo beržynas.

2.1.2. Lexémy etymologicky neoprávěné

2.1.2.1 Postřehy či pozoruhodná snaha

Uvedeme si příklady některých lexémů, u kterých domněnky autora slovníku opodstatněné nejsou. Začněme příklady z podskupiny těch, které společný etymologický základ sice nemají, ale můžeme zde vidět nějaký pozoruhodný postřeh nebo snahu.

čáp, *diduttis* n. *dẽduttis, -czio*, m. sr. *dẽdas* = děd.“

Zde můžeme pozorovat snahu ztotožnit čápa s dědem. V tomto případě se ovšem jedná o deminutivní sufix *-ut* u slova didis, velký. Jde tedy pouze o *„velkého ptáka“*.

Bůh, sr. *búgstu, búgti* = hroziti se, lekati se; *baugus, -i* = bázlivý; strašlivý, hrozný; *baugsztus, -i* = též, pak i divý (k.p. kůň); *baugsztumas, -o*, m. bázlivost; divost; *užbugstu*, zdivočiti se; - *bužawoju, -oti*, trapiti (katem)

Ve slovníku nalézáme snahu o vysvětlení původu slova bůh. Toto slovo je pravděpodobně výpůjčkou z indského *bhaga*. Autor se snaží vysvětlit toto slovo pomocí baltštiny. Tedy, že se jedná o toho, koho se ostatní bojí. O slově bůh ve slovníku pojednává ještě následující článek:

Bůh, *dẽwas, -o*, m.; su *dẽwù, s bohem! dẽwai žina*, bohové znají to; *prisẽk dẽwą*, přis[ah]ám – bůh! – velký bůh, *dẽwalus, -aus*.

Dievas, dříve *Deivas*. Ve staré pruštině *deiws*. Podobné s latinkým *Deus* (starší

Deiuos). Na semináři pan docent Lemeškin představil tezi, podle které je toto srovnatelné se slovem *div*. Přídavné jméno *divý* mohlo znamenat božský, zázračný. Například divizna je *„květina obdařená magickou silou“*. Lze uvažovat například o tom, že Divoženky nemusely být divoké, ale jejich název odkazuje právě k jejich "božskosti". Také zmiňuje, že v Chronografu 1262, v pověsti o Sovijovi, se vyskytuje spojení, „chytil divého kance“, které tedy lze interpetovat dvojím způsobem. Pokud je tím myšlen divoký kanec, hovoříme o tomtéž dvakrát (kanec už označuje divoké. Protože ve folkloru není nutno pleonasmů, lze uvažovat, že divý kanec, mohl znamenat boží, patřící nějakému bohu.

Bíliti, běliti, *balu* n. *bastu, balti*; *baltas, -a*, bílý; dobrý, dobrosrdečný; *balti žmones*, dobří lidé; *balta galwa*, dobrá duše (mluví se k osobě ženské; *baltokas, -a,* bělavý; *baltummas, -o*, m. běloba; bílek; *baltybe*, bílá barva; *bẽlsti, baltoju, -oti; baltinu, -inti*, bíliti.

U tohoto lexému má autor určitou snahu, aby skrz litevštinu vysvětlil význam původního adjektiva bílý. Tedy, že toto slovo mohlo označovat nejen barvu, ale i kvalitu. Tedy, že „co je bílé, to je dobré.“ *Balti žmonės* - dobří lidé.

Čelakovský předpokládal, že od slova balti jsou odvozeni Baltové. Pokud s tímto konfrontujeme jeho pokus o odvození původu slova *člověk* od slova *Slovan*, nalézáme sdělení v duchu romantické baltoslovanské vzájemnosti, totiž, že Slované jsou lidé a Baltové jsou dobří lidé.

V současnosti se předpokládá, že výraz Baltové má původ ve slovanském slově bláto (litevsky: *bala*). Slovo bílý pochází z všeslovanského základu. Polsky *bialy,* ukrajinsky *bilyj,* rusky *belyj*. Machek uvádí, že staroslovenské *bělt* má protějšek v řeckém *βαλιός* bílý, běloskvrnatý, což je příbuzno s litevským *baltas*.

Kampa, *kampas, -o*, m., kout, cíp; jistý kraj; malý porostlý ostrov; skýva chleba; srov. zákampí = *užkampis, -pjo,* m.

Můžeme interpretovat jako snahu dokázat původnost balto-slovanského soužití v české kotlině. Konkrétně v případě ostrova Kampa. Oblast *Užkampis*, Zákampí by tedy odpovídalo tomu, co se nachází „za Kampou“. Avšak ostrov Kampa je umělý, jeho název zjevně vychází z latinského Kampus.

Kotva, *kátas, -o*, m.

Kotvu v litevštině označuje lexém inkaras, což je odpovídající latinskému ancora

nebo řeckému ἄγκῡρα. Toto slovo pravděpodobně je indovrepského původu. Zde se ale nejspíše jedná o návaznost na slovo 'kočka', které se dle vědomí autorky práce v českém prostředá užívá jako slangový výraz pro kladku.

Kmotr (kmoch, kum-och), *kaimynas, -o*, m., soused; *kaimynka, -ōs*, f., sousedka; *kaimynyste*, sousedstvo – od slova *kẽmas, -o*, m., ves, dvůr selský /šlechtický: dwaras/; *kẽmonas, -o*, m. sedlák; *kẽmonka, -ōs*, f., sedlka; – sr. *kaimẽne, -ẽs*, f., stádo.

Zde se o žádnou shodu nejedná. *Kmotr* vznikl přechýlením z lexému *kmotra*. Tento původně praslovanský ženský tvar je odvozen z latinského *commater* = spolumatka. V současné litevštině slovo *kaimynas* označuje souseda, dříve to bylo označení pro člověka pocházejícího z venkova. Ženská forma tohoto slova je *kaimynė*, u slova *kaimynka* pozorujeme sufix *-k(a)*, který se využívá k odvozování ženského tvaru ve slovanštině.

Kalhoty, *kélines, -ũ*, f. pl.

V litevštině je kelinės odvozováno ze slova *kelis*. V dnešní litevštině *kelnės*. Kalhoty vznikly přes starší české varianty *kaligoty, kalioty, galihoty* z italského *caligote*. Tento lexém byl odvozeno z latinského *caliga* — bota, složeniny slov *calx* — pata a *ligare* — vázat.

Loki (v mith. germ.) sr. *Lókis, -io*, m. = nedvěd /viz. sed./.

Zde můžeme vidět snahu interpretovat jméno severského boha pomocí baltštiny. Původ jména Loki je nejasný, existuje několik různých výkladů, z nichž jedno je například možnost odvozovat jej od indoevrospkého kořene *leug* znamenajícím "*rozbít*"[18].

2.1.2.2 Slavismy

Božný (nábožný), = *bažnas, -a; bažnyczia, -ōs*, f. kostel; *nůbažnas, -a*, nábožný

Srovnatelné se slovem *božnice* (místo, kde přebývají bohové). Bažnyčia, označení kostela, starý slavismus, který se zachoval v litevštině, ale nikoli ve slovanštině.

Bída, *bẽda, -ōs*, f.; *bẽda man*, běda mně.

[18] http://www.behindthename.com/name/loki (datum poslední revize 21.7.2015)

V litevštině se jedná o slavismus staršího data, o čemž svědčí diftong ė. Ve staroslověnštině: *bѣda* (severní podoba, diftong zněl jako ě, v této době do se dostává i do litevštiny – *bieda*). V slovanštině dochází k monodiftongaci. [ie] > [e], v češtině kolem 12./13. století.

Blázen, *blóznas, -o*, m.

Jedná se o polonismus. O sématických posunech pojednává článek I.E. Adomavičiutė[19]. Podle toho v mluveném jazyce slovo *blóznas* spíše charakterizovalo vlastnosti jako *mladý, slabý, zelenáč*, nekorespondovalo však s označením *šprýmaře* jako polský protějšek.

Čáry, *czerai, -ũ*, m. pl., pol. *czary*. – *czùstas, -o*, m., pl. czùstai.

Prvaděpodobně se jedná o výpůjčku z běloruštiny.

Čarodějník, *czernininkas, -o*, m.; -inke, -ẽs, f.

Kořen ze slovanštiny. Připojen je litevský sufix *-inkas*.

Čas, *czẽsas, -o*, m.; *czẽsą důti*, lhůtu dáti; *neczẽsas, nečas*. – /sr. krát/.

Na semináři označen jako poměrně oblíbený slavismus 19. století. Smoczyński jej označuje jako výpůjčku z běloruštiny.

Česnek, *czẽsnákas, -o*, m.

Slovo přejaté pravděpodobně z běloruštiny. Vyskytuje se i v soudobé litevštině.

Celý, *czẽlas, -a*; per czẽlą nedẽlę, celý týden; *czẽlnas, -a*, celý, úplný; *czẽlybe, -ẽs*, f. celost.

Jedná se o slavismus. Dal by se ovšem nalézt adekvátní protějšek a sice *kails* ze staré pruštiny. Tomuto lexému odpovídá i gothština, německé *heil*. Kořen můžeme spatřovat i v litevském *kail*inis, kožich. (Zde můžeme uvažovat o proběhlém sémantickém vývoji, kdy primární význam byl *„úplně celý“ („celá kůže“)*. Můžeme srovnat s přáním

[19] ADOMAVIČIUTĖ, I.E.; Leksičeskie polonismy v litovskich ovorach.. (dostupné z: http://etimologija.baltnexus.lt/?w=bl%C3%B3znas)

„buď celý“, což získalo význam, *„buď zdráv“*. V češtině *celeti* také znamená někoho uzdravovat, např. *„rána se zacelila“*.)

Cena, *cẽnẽ, -ẽs*, f. (podíl, úkol); *cẽnawójimas, -o*, m., dání úkolu; cenění.

V tomto případě se jedná o slavismus. Nicméně litevský výraz pro cenu *kaina* má etymologicky shodný původ. Důsledkem druhé palatelizace v praslovanštině se v západoslovanských jazycích velára k změnila na palatálu c.

Hřib, *grybas, -o*, m.

Jedná se o výpujčku se staroběloruského slova *grib*.

Chrt, *kurtas, -o*, m.

Lexém kurtas je dle Smoczyńského výpůjčkou ze staroruského slova *churti*. Ze stejného zdroje pochází i lotyšské *kurts*.

Kord, *kárdas, -o*, m.

Smoczyński uvádí, že se jedná o přejímku ze staré ruštiny.

2.1.2.3 Nové přejímky

Jako příklad ze třetí skupiny, tedy slov, kdy autor uvedl lexém, jehož společný původ je nepravděpodobný, neboť se do jazyka dostal později, může posloužit toto:

Bavlna, *bawilna, -õs*, f.“

V tomto případě se nemůže jednat o lexém, který tvořil baltoslovanský základ. V Evropě byla bavlna neznámá až do pozdního středověku. Machek uvádí, že české slovo bavlna pochází pravděpodobně z italského *bavella*, které lze doložit od 16. století. Taktéž uvádí, že polské *bawelna*, z něhož nejspíše vychází i tvar *bawilna*, je pravděpodobně slovem přejatým z češtiny. Současným slovem označující bavlnu v litevštině je výraz *medvilnė*, což je výpůjčka z německého *baumwolle.*

2.1.3 Jiný slovanský jazyk

Jako příklad ze skupiny, kdy první lexém pochází z jiného slovanského jazyka, si uveďme tento.

Kauga (srb. = bitva), *kawà, -õs*, f.

Litevské slovo s významem bitva je *kova*. To odpovídá slovesu *kauti* (bít, zabít), kdy původním lexikem bylo *kovoti.* To můžeme usouvztažnit s lotyšským *kavat*, bít a *kavejs, "ten, kdo zabíjí"*. V češtině stejný kořen nacházíme ve slovesu *kovati.* Machek toto označuje za baltoslovanské, kdy v češtině posléze došlo ke zúžení významu pouze na kování.

2.1.4 Folklorní motivy

Jak již bylo zmíněno, ve slovníku se často vyskytují folklorní motivy, z nichž si uvedeme některá hesla a krátce je vyložíme. K tomu nám kromě již uvedených pramenů poslouží také *Encyklopedie baltské mytologie* od Marty E. Bětákové a Václava Blažka.

Bohyně smrti, *Giltinẽ, -ẽs*, f. (vlastně žloutenice. sr. žlutý); mor, náhlá smrt. *Kad tawę Giltinẽ pasmaugtu*, kéž tebe Žloutenka uškrti! *Giltinẽ sukka*, Žl. obchází (říká v nákažlivých neb epidem. nemocech) (Sch. 118).

Giltinė se v litevském folkloru vyskytuje, jedná se o „bohyni smrti". Poprvé byla uvedena jako božstvo neštěstí ve spise M. Praetoriuse v knize Preussische Schaubühne (knižně vyšla 1703)[20]. Nicméně původ tohoto slova je odvozovaný od slovesa *gėlti*, což znamená uštknout, kousnout, bodnout, viz také pruské *gallan,* smrt. Nikoli od *geltonas,* žlutý. Autor se snaží ztotožnit tato slova na základě barvy, tedy že smrtka je žlutá. Slovo žlutý pochází z protoindoevropského kořene *ghel* nebo *ghlo*. Ze stejného kořene pochází německé *gelb*, staroanglické *geolwe*, novoanglické *yellow*, české *žlutý*, ale i litevské *geltonas*.

U hesla žlutý se setkáváme s tímto výsvětlujícím článkem:

[20] BĚTÁKOVÁ, M. E., BLAŽEK, V.; Encyklopedie baltské mytologie. Praha: Nakladatelství Libri, 2012, str. 78

žlutý, *geltas, -a, geltà, -õs*. f., žloutenice ; *gelte, -ẽs* ; geltunóju, geltunóti, žloutnouti, *getóniju, -iti*, žlutiti ; *geltliggà, -õs*. f., *gelsta, -õs*. f., žloutenice ; odtud *Giltinẽ, -ẽs*, bohyně smrti, mora (vlastně žloutenice, kterážto nemoc mnoho v Litvě řáditi musela, což tolik jmen jejích dokazuje).

Pozorujeme zde zmíněnou etymologickou snahu. Ohledně teze, že se žloutenka v oblasti Pobaltí hojně vyskytovala, více než např. v jiných částech Evropy, se autorce nepodařilo najít žádnou historickou studii, která by toto potvrzovala nebo vyvracela.

Od žlutosti se autor snaží ovodit také název pro vrbu, žilvittis.

vrba potoční, *žilwittis, -czio*, m., Salix viminalis, (od žlutosti?); též *zilwittis*

V Machkově slovníku nalézáme, že české *vrba* je příbuzné s označením tohoto stromu i v jiných slovanských jazycích (staroslovansky *vr'bbao*, ukrajinsky *verba*, polsky *wierzba*), jakožto je i příbuzné s litevským *virbas* - stonek, lotyšským *virbe* - hůlka a latinským *verbera* pruty (jimiž je trestáno). Dle Abajeva[21] ve slově žilvitis odkazujeme na slovo *vytis*, kde pozorujeme indoevropský kořen **wei-*, "honit, točit", přidáním formantu *-ti* vytvoříme označení pro vrbu. U lexému žilvitis[22] odkazuje Blažek na německé *grauweide*, to jest *grau* (šedá) a *weide* (vrba), jde tedy o kompozitum slov *žilas* (šedá) a *vytis* (vrba). Se žlutostí tento výraz souvislost spíše nemá. Zkusíme postavit ideu významové spojitosti. V mytologii zaujímají stromy důležité postavení. "Vrba je významný strom jak v mytologii lotyšské, tak v mytologii vícero indoevropských národů, a je spjata s Velkou matkou a jejími projevy. Ve starořecké mytologii byla vrba různými způsoby spojena s Erosem, Persefonou, Circeou. U Litevců si vrba zachovala vztah zejména k negativním aspektům Velké matky, neboť se pojí k čarodějnicím a kouzlení. V lotyšském folkloru si tento strom zachoval ambivalentní přirozenost a je sedadlem Slunce, slunečních dcer, Laimy či Máry."[23] Lze tedy pozorovat, že se strom Vrba pojí s ženskými božstvy. Můžeme zde shledat i určitou míru chtoničnosti, čehož aspektem smrt je. Proto usouvztažnění Giltinė a vrby může mít svou míru opodstatněnosti. Ve slovanském prostředí zmiňujeme vrbu v souvislosti s její léčivou sílou, magií, jasnovidectvím, je však také považována za strom smuteční.

V souvislosti s vrbou je ve slovníku uvedeno ještě toto heslo:

---

[21] ABAEV, V.I.; Historiko-etymologičeskij slovar osetinsogo jazyka. (dostupné z http://etimologija.baltnexus.lt/?w=vytis)

[22] BLAŽEK V; Old Prussian arboreal terminology. (dostupné z: http://etimologija.baltnexus.lt/?w=%C5%BEilvitis)

[23] Kursīte, Janīna: Mītiskais folklorā, literatūrā, mākslā, Zinātne, Rīga, 1999, str. 192

vrba, *werbà, -õs*. f. (palma, ratolest ; v pl. *Werbo*s n. **Werbû dẽna** = Květná neděle ; *Werbû nedẽle*, ten týden před Velkonocí ; pro Werbôs.

Jak už bylo uvedeno, slovo verba má svůj původ ve slovanštině. Název *Verbų diena* je odvozen od *virbas, virbalas*.

Bůh lesní, *Girrystis, -sczio,* m. /od *girra, -õs*, f. les, hvozd, poušť/.

Autor usuzuje, že toto slovo je vytvořené od lexému *giras*, v litevštině označující háj. Ovšem, toto slovo bylo pravděpodobně vytvořené uměle. Encyklopedie baltské mytologie u tohoto hesla uvádí, že se jedná o pruské a možná i žemaitské božstvo bez jasné funkce a původu. Taktéž je uveden ve spise M. Praetoriuse. „Podle mytografů P. Skardžiuse a R. Balsyse jeho jméno vytvořil sám Praetorius, a to z Łasického Prigirstyse, tj. Božstva či ducha, který slyší ty, kdo si šeptají. Jeho jméno je odvozeno od slovesného základu **gerd*- s derivačním sufixem -st : litevsky: *girdėti*, slyšet.“[24]

Bůh třesení země, *Drebkullys, -io,* m.

Pruský bůh podsvětí obdařený mocí uvádět zemi do pohybu. Je pomocník Pykuliův. Jméno je složenina ze slovesa *drebėti* (třást se, chvět se), druhá složka činitelské jméno *kulýs* od slovesa *kùlti* "mlátit". [25]

Bůh hor, *Kaukárus, -aus,* m. /v[iz]. hora/; *Kaukas, -o*, m. Pidímužík, Alraun; také nekřtěně zemřelé; - *Kaukẽnai, -ũ*, místo, kde jest mnoho Pidímužíků; *kaukspennis, -o*, m. hromový kámen n. klín.

Encyklopedie uvádí, že litevské *kaukas* je označením skřítka, ducha v podobě trpaslíka, šotka, mandragory. Podobně jej popisuje i M.Gambutas.

„*Kaukaras, kaukarus* "vrchol hory, hora", které má i theonymický protějšek ve jménu Kaukuras, jež Brodowski a Ruhig překládají jako "*Berggott*", čili "bůh hor".[26]

Kaukaspenis, litevské označení belemnitu, tj. "čertův kámen", nástroj Hromovládce. Utvořené ze slov *kaúkas* (šotek) a *spenýs* (bradavka). Jiné označení je *laumės papas*. [27]

---

[24] BĚTÁKOVÁ, M. E., BLAŽEK, V. Encyklopedie baltské mytologie. Praha: Nakladatelství Libri, 2012. str. 78.

[25] Tamtéž, str. 69

[26] Tamtéž, str. 89

Bohyně bohatství, *Gabjauja, -õs*, f. – *Gabjaujis, -jo*, m. = deus horreorum (Schultz Gram. Sch. 120).

„Gabjaujis a Gabjauja jsou pruská božstva zemědělských prací a bohatství. Lexikograf Ruhig v glosáři z roku 1747 doplňuje: "Gabjauja – bohyně bohatství".

Výklad jména je složenina slov *gebéti* (starat se, moci, být schopný) a *jáuja* (sušírnu obilí či lnu).“[28]

Bůh Perun, *Perkúnas, -o,* m.; Perkúnas grauja, grumena, musza, hřmí; Perkuno akmů, hromový kámen. /v. hrom/; perkunija, hřmění.

Baltský bůh hromu a jeden z trojice hlavních bohů ve slovníku nemohl chybět. Pozorujeme souvislost se slovanským Perunem.

Bůh zlosti, *Pykkullas, -o*, m. /v. Zlý/.

Bůh podsvětí a temnoty. Pruská varianta Pekols/Pikols, srovnatelný řecko-římský Pluto.

Bůh sněhu, *Blizguttis, -io*, m. /sr. blíštiti/; Blizgẽlis.

Jméno odvozeno od *blizgėti*, třpytit se, blýskat se.

Bohyně štěstí, požehnání, života: *Láima, -õs*, f. Taip *Laima lẽm*ẽ, tak Laima ustanovila; *Laime, -ẽs*, f. též. *Ant Laimẽs leistis*, na náhodu, na štěstí něco dáti; - *Laimas, -o*, m. štěstí, osud; *láimus,* -i, šťastný, prospěšný; *laimu* n. *laimju, -mẽti*, prospívati, získati. (Sch. 119).

Laima je bohyně, která se často objevuje v baltském fokloru a dainách a jistě by se o ní dalo napsat mnohé. Bývá uvedena jako „*bohyně štěstí*“, jak je ale uvedeno i v Encyklopedii „v litveském a lotyšském fokloru je její obraz poněkud odlišný.“ Vyjadřuje domněnku, že kronikáři díky své znalosti antické mytologie rozšířili působnost Laimė podle vzoru římské bohyně osudu a štěstí Fortuny i o šťastný osud. V lidové slovenosti se Laimė objevuje jako bohyně osudu, jež rozhoduje, jak dlouho bude člověk žít a co se v jeho životě uděje. Často vystupuje společně s Dievasem.[29]

---

[27] Tamtéž, str. 88 - 90

[28] Tamtéž, str. 74

[29] Tamtéž, str. 103

bohyšky nižší třídy, víly, *Laume, -ẽs*, f.; též můra, divá žena, nejvíce víla; *Laumẽs apmainytas*, dítě obměněné (věště); *Laumes josta, duha*; *Laumes pápa*s, hromový klín; *Laume gul ant skilwj*o, můra tlačí spícího žaludek /viz. cedulku/ (Sch. 118).

V etymologické rovině můžeme toto jméno spojovat s indoveropským kořenem -*leud*^{h} (růst, rodit). Prabaltské východisko by pak mělo podobu *Laudm(ij)à*. Slovo proniklo i do sousedních jazyků. Polský výraz *ławma* označuje rusalku, běloruský *lauma* čarodějnici.[30] Věště, obměněné dítě, odkazuje k námětům, kdy Laumės ukradli lidské dítě a nahradili jej svým. Ve slovníku se heslo věště objevuje ještě jako samostatný článek.

Bohyně barev, *Meletéle, -ẽs*, f. /sr. modrý/ (Sch. 120).

Encyklopedie uvádí jméno *Meletette*. Litevská bohyně barev rostlinného původu, speciálně modré. Souvislost se slovem mélas, modrý, mélys, modř.[31]

Bohyně noci, strašidlo, *Naktinyczia, -õs,* f. (Nočnice).

Nejspíše litevská forma polské Nočnice, tj. bytosti obdobné Polednici, jen její působnost spadá do noci. Její spatření znamenalo předzvěst smrti v rodině, v případě, že se jednalo o spatření oboustranné, smrt vlastní.

Bohyně země, *Žemyna, Žémina, -õs*, f.; po žéminą palindo, pod zemí jest pochován; *Žemynéle, -ẽs*, f. též; *Žemynéle žẽdẽkle, pakylẽk musũ rankũ darbus*, Zeminíčko květonosná (květonoško), požehnej naších rukou prací (při pití piva se říká, při čemž se trochu piva na zem vylije) (Sch. 111).

„Zeměličko, Květeličko,
kde vsadím keř růžový?
"Na vysokém pahorečku
blízko moře, u jezera."

[30] Tamtéž, str. 106

[31] Tamtéž, str. 122

„Zeměličko, Květeličko,
kde otce, matku najdu,
opuštěné já ubožátko?
"Na vršek jdi, na vysoký
u moře, u jezera."[32]

Úryvek z překladu *Litevských písní*. Píseň *Dívka v cizině*. Zosobněná Matka Země je blízce příbuzná s řeckou Demeter.[33]

Bůh země, Žémberys, -io, m. (.), jemuž každý rok o Velikonocích tři hrstě plné každého setí, tři sousta každého jíd[l]a a bílý šátek obětován byl; jídlo sežrali psi, obilí se vyselo, a z toho co se sklidilo, vařilo se pivo, kteréž se pilo ve svátek toho boha a žemberinnis alus řečeno bylo. (Sch. 117 sn).

Ve Velkém slovníku litevštiny je možné najít heslo *žemberinis alus*, odkud je odkaz na boha *Žambaryse*. Pozorujeme tedy záměnu a na ne. Další variantou jména je *Sambarys*. Je označován jako bůh země.

Bohyně zlosti, *Magilà*, v. mohyla (Sch. 118).

Magyla, pomocnice bohyně smrti Giltinė. U Ruhiga "bohyně *hněvu pohanů*".[34]

Hvězda Večernice, *Wakarũ žwaigzde, Wakarinne (žwaigzde)*
Hvězda Zvířetice, *Žwẽrinne, -ẽs*, f., poněvadž při jejím východu vlk vychází; sr. francouzskou větu: *„entre chien et loup“*, t j. v soumraku. Žwẽrinne mažoji, hvězda Mars; Žwẽrinne didẽji, hvězda Saturn /v. hvězda/.

V případě Vakarinė a Žverinė se jedná o tutéž postavu, která je spojena s večerní hvězdou (Venuší). Uváděna také jako sestra Jitřenky. Slovo Vakarinė odvozujeme od slova večer, Žverinė od žveris – divé zvíře.

[32] ČELAKOVSKÝ, F.L.: Litevské národní písně. Praha: W Šollowské kněhtiskárně wedenjm Jana Host. Pospjssila, 1827.

[33] GAMBUTAS, M.; The Living Goddesses. University of California Press, 2001, str. 208

[34] BĚTÁKOVÁ, M. E., BLAŽEK, V.; Encyklopedie baltské mytologie. Praha: Nakladatelství Libri, 2012, str. 111

Jitřena (hvězda), *ausz[r]õs žwaigžde, auszrinne, -ẽs,* f.

Dle mytologie dcera Slunce (Saulė). Ranní hvězda. Jitřenka. Je možno ji ztotožňovat s bohyní Venuší. Rozptyluje temnotu a rozsvěcuje oblohu. Odvozeno od slova *aušra*, úsvit.

Jezerník, *ežerninkas, -o*, m.

Encyklopedie baltské mytologie tuto bytost uvádí pod jménem *Ežerinis*. Zde je využíván jiný derivační sufix (sufix *-inis* naznačuje adjektivum, kdežto *-ininkas* odkazuje na substantivum). Podle encyklopedie byl charakterizován v 16. století Łasickým jako bůh jezer.[35] Ve velkém slovníku litevštiny je o něm hovořeno jako o vládci jezera.

2.1.4 Botanická pojmenování

Stromy

bříza, *beržas, -o*, m.; v pl. *beržai*, máje, kterými se o sv. duchu zdobí domy; *beržélis, -io*, m. břízka; také Květen měsíc; *beržinnis, -e*, březový; *beržynas, -o*, m. Březina.

dub, *užůlas, auźolas, -o*, m.

javor, *jaworas, -o*, m.; *jowaras.*

lípa, *lẽpa, -õs*, f.; *lẽpinne, -ẽs*, f. lípenný.

olše, *alksnis, élksnis, -nio*, m.

osika, *drebule, -ẽs*, f. (v. třásti se); *drebulynas, -o*, m. les osičí.

Rostliny

chrpa, charpa, *karwžole, -ẽs*, f. (kraví zelé) sr. kráva.

[35] Tamtéž, str. 71

levandule, *lawenda, -õs*, f.

lilie, *lẽlija, -õs,* f.

pelyň, *pelinos, -û*, f.pl.

pivoňka, *piwania, -õs*, f., Paeonia

růže, *rože, -ẽs*, f. ; *rožinnis, -e,* růženný ; *rožynas, -o*, m., růžný keř

rmen, *remùnne, remúne, -ẽs*, f., *ramunne* ; Matricaria chamomilla

routa, *ruta, -ẽs*, f., Thalistrum

sedmikrása, *peidžole, -ẽs*, f. , Tansendschön, Amarantha

vřes, *wiržis, birzdis, -dzio*, m.

Stanovení hlavních zdrojů

Jako o jednom ze zdrojů je logické promluvit o slovníku Nesselmannově. Již bylo řečeno, že samotný slovník byl prvotně identifikován jako Litevský slovník podle Nesselmanna na základě excerpce výpisků o příbuzenství právě z tohoto slovníku pod lexémy V osobním fondu F.L.Čelakovského byla nalezena účtenka z knihkupectví, která potvrzuje, že F.L.Čelakovský Nesselmannovým slovníkem skutečně disponoval.[36] Zůstává ovšem otázkou, kolik lexiky skutečně pochází z tohoto slovníku. Lepším předpokladem se zdá, že z něho vychází pouze určitá tematická škála slovní zásoby. Jako o důležitém zdroji je nutno promluvit o *Litevsko-německém a německo-litevském slovníku Pilypa Ruhiga* z roku 1742, z něhož je jistě přejata velké množství slov. Je zřejmé, že autor pracoval i s jinými slovníky. S přihlédnutím do seznamu knih z jeho pozůstalosti lze zmínit slovníky *Gotharda Friedricha Stendera* a *Christiana Gottlieba Mielckeho*[37].

Jako určitým vodítkem k prokázání této teze nám poslouží *Velký slovník litevštiny*, kde můžeme u jednotlivých lexémů nalézt poznámku, z kterých slovníků dané slovo pochází. Průzkum uvádí několik lexémů, kdy *Velký slovník litevštiny* uvádí jako zdroj pouze *Ruhigův slovník*. Například: **černokněžník:** *čarnininkas*. (Může se zdát zajímavým, že u slova podobného významu čarodějník nacházíme podobný lexém *černininkas*, kde vidíme pouze změnu samohlásky. U tohoto lexému *Velký slovník* odkazuje jakožto na zdroj pouze na slovník *Friedricha Kurschata*.) Dalším lexémem odkazujícím pouze na *Ruhigův slovník* je: **černidlo**: *čarnylas*.

Nacházíme četné příklady, kdy je *slovník Ruhigův* uváděn jako jeden ze zdrojů. U slovníků ostatních je ovšem jistá pochybnost, zda by mohly být využity, například kvůli jejich datu vzniku (**bodrý**: bùdrus ; **klopota**: klapatà ; **nočnice**: naktinýčia ; **šibalství: bloznyste**). Jsou také příklady slov, kdy se daný lexém vyskytuje výhradně v *Ruhigově* nebo *Kurschatově* slovníku. Jako příklad poslouží např. j**ezerník**; *ežerninkas*.

[36] LEMEŠKIN, I.: Františeko Ladislavo Čelakovskio lietuvių kalbos žodynas. In: Leksikografija ir leksikografija. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2010, str. 112

[37] Tamtéž, str. 112

U části lexik potržených červeně pozorujeme, že ohledně zdroje je odkazováno k *Nesselmannově slovníku*. Kupříkladu: *beržinnis, diddélis raguttis, krůke kiaulũ, mažas raguttis, pusis, žalias czetwergas*. Nutno je však poznamenat, že zdroje je nutno podrobit ještě dalšímu výzkumu.

Závěr

V práci jsme představili archiválii *Litevský slovník,* kterou objevil pan docent Ilja Lemeškin v Oddělení rukopisů a starých tisků Národního muzea. F. M. Bartoš ji identifikoval jako *Litevský slovník podle Nesselmanna* z roku 1850, zřejmě na základě excerpce výpisků o příbuzenství právě z tohoto slovníku pod lexémy A, kterou vysvětlujeme tím, že ve slovanských jazycích nezačíná písmenem A příliš mnoho slov, proto zde autoru slovníku zůstalo na podobný výpis dostatek volného místa. Na titulní straně můžeme nalézt snahu o určení autora v nápisu *Erben?.*

V první kapitole jsme se věnovali určení autorství slovníku, které jsme spojili s lithuanistickým odkazem Františka Ladislava Čelakovského. Učinili jsme tak na základě následujících vodítek. Ve fragmentu dopisu Josefa Vlastimila Kamarýta Čelakovskému se můžeme dočíst následující větu: „*Ten Litevský slovník již bych rád viděl hotový z mnohých příčin i proto, abych jednou od tebe aspoň slovem pozdraven byl.*“, která poukazuje na snahu Čelakovského slovník litevštiny sestavit. Dopis bohužel není datován, ale na základě jeho obsahu jsme určili dobu jeho napsání na říjen nebo listopad 1827. I na základě další korespondence mezi těmito osobnostmi je patrný Čelakovského zájem o litevskou látku. Například v dopise ze dne 8. února 1824, kde se Čelakovský zaobírá básníkem Kristijonasem Donelaitisem, kterého označuje za nejlepšího litevského básníka. Roku 1827 v Praze vyšel Čelakovského pod názvem *Litevské písně* překlad sbírky dain L.J.Rhesy, jež vyšla v Královci roku 1825. Jedná se o první překlad litevských dain do jiného jazyka.

Ve slovníku se dále objevují botanické názvy a také folklor, což opět koresponduje s Čelakovského zájmy. Stopy můžeme hledat i v Jungmannově slovníku, kde na str. 651 u hesla *země* uvedeno heslo *“zeměličkа”* spolu s dvojslovím, *“Zeměličko, Květeličko – jest podle litevského Žemyněle, Žiedekiele, mytologicky zosobněno, místo: Země květorodná – Čelakovského Lit. Písně, s. 120.”* Ve slovníku nalézáme u hesla **bohyně Země** následující: “*Žemynéle žẽdẽkle, pakylẽk musũ rankũ darbus*, Zeminíčko květonosná (květonoško), požehnej naších rukou prací.” Tedy sledujeme obdobný výklad.

Dalším důležitým bodem bylo uvedení *Litevského slovníku* v kontextu

Čelakovského lexikografických prací. Tj. výpisků o příbuzenství gotských a slovanských slov během jeho studia staré gotštiny, vytvoření slovníku polabštiny, kterému se věnoval v druhé polovině dvacátých let, a o němž roku 1827 píše Kamarýtovi, *„Slovník polabský již jest sestavený a nyní začínám načisto pracovat a opisovat.“* Roku 1830 jej zaslal do Petrohradu k vydání, toho se však dočkal až roku 1901. Nutná je zmínit také jeho činnost v souvislosti s koresponedncí s Johnem Bowringem a práce nazývaná jako *“Anglico-Slavonian-Researches”*, kde porovnával slova anglická se slovanskými. Bohužel z této práce se nic nedochovalo. Pojednali jsme i o jeho snaze sestavit etymologický slovník slovanských nářečí a etymologický slovník češtiny, které zůstaly nedokončeny. Ve spojitosti s touto jeho lexikografickou činností jsme vyjádřili předpoklad, že Litevský slovník jeho vědecké činnosti odpovídá.

Ve *Čtení o jazyku litevském* jsou uvedena slova, u kterých Čelakovský předpokládá společný baltoslovanský původ. Z nich některé nalézáme i v *Litevském slovníku*. Konkrétně švarný*: szwarus; sluka = slankě;* zákampí: *kampas*, kout, stinné místo; loudati se = *lendu, váhavě jíti, lezti;* kmen: *kaměnas* (ač ve slovníku je slovo uvedeno jako feminimum kamiena) a zvířetnice, večernice: *zvěrinně*.

Zohlednili jsme také určení autorství na základě autografu. Bohužel jsme nedisponovali výkladem žádného odborníka v oblasti grafologické expertizy, odkázali jsme se však na diskuzi s písmomalířkou Marií Maškovou. Ačkoli se Čelakovského rukopis zdá z prvního pohledu rozdílný, při detailnějším průzkumu jsme shledali podobné prvky. Pokud bychom následovali úvahu dle článku *“Františeko Ladislavo Čelakovskio lietuvių kalbos žodynas”*, mohl se jeho rukopis pozměnit a sám mohl slovník přepsat v pozdější době, čemuž nasvědčuje i užitý pravopis. Z podobných prvků v obou rukopisech si jsme jmenovali tyto: zachovávání velkých mezer, sklon písma, podobný tvar z, t, d, w, také dva typy písmene k (podle umístění ve slově), které se shodně objevují v obou rukopisech.

Ohledně datace slovníku jsme vyjádřili předpoklad, že s ohledem na Čelakovského překladatelské zájmy, mohl na slovníku začít pracovat kolem roku 1825 a v průběhu dalších let jej dokončovat a upravovat. Podle užitého pravopisu jsme usoudili, že tato verze Litevského slovníku byla sestavena po roce 1842.

V druhé kapitole jsme se věnovali povaze litevského slovníku. V ideové rovině jsme jej spojili s představou baltoslovanské vzájemnosti, slovník má posloužit jako podložení existence období vzájemného soužití Baltů a Slovanů na základě jednotlivých lexikálních shod. Lexémy jsou řazeny ve sloupcích, nejsou podle abecedy. Bývá obvyklé, že se u každého hesla vyskytuje krátký vysvětlující článek, celkem se jich ve slovníku nachází 1646.

Lexémy jsme rozdělili na několik skupin. První zohledňuje tu lexiku, kde jsou Čelakovského snahy oprávněné. Rozdělili jsme ji na dvě podskupiny. První, nichž je možné vypozorovat celkovou shodu. Respektive je možno na základě dalších vědeckých pracích prokázat, že mají stejný baltoslovanský či přímo indoevropský základ. Druhá podskupina zahrnula ty lexémy, které si neodpovídají zcela etymologicky, ale jedná se například o sémantickou shodu dvojslovného pojmenování.

Ve skupině druhé jsme vytvořili podskupinu lexémů, kdy stejný etymologický původ zřejmý není, nicméně se obvykle jedná o postřeh hodný pozornosti. Druhou podskupinu tvoří slavismy. Jako třetí jsme vymezili podskupinu nových přejímek z jiných jazyků, u nichž je historická shoda vyloučena.

Zvláštní skupinu vytvořila ta hesla, kdy první lexém nepochází z českého, nýbrž jiného slovanského jazyka. Speciální skupina sdružuje ta lexika odkazující na motivy folklorní, sem také často spadají výrazy, které jsou v slovníku červeně podtrženy. Poslední skupina ta odkazující na botanická pojmenování.

Z každé skupiny jsme zvolili vybraný vzorek lexik, která jsme podrobili analýze a stručně podali možný výklad. Závěrem je, že se Čelakovskému mnohdy povedlo postihnout podstatu problému nebo přijít s nápadem či tezí, která stojí za pozornost. Oproti tomu se ve slovníku nachází velký počet slavismů a slova, u nichž spojitost zjevná není.

V poslední kapitole jsme se pokusili alespoň nastínit, z jakých zdrojů F.L.Čelakovský při své práci mohl vycházet. Tuto problematiku je ovšem třeba podrobit ještě dalšímu výzkumu.

Seznam použité literatury:

PRIMÁRNÍ ZDROJE:

Litevský slovník – Oddělení rukopisů a starých tisků Knihovny Národního muzea, sign.: IV A 11.
Wýpisky o gazyku litewském. 1833 - Oddělení rukopisů a starých tisků Knihovny Národního muzea, sign.: IX E 4.
Osobní fond F.L. Čelakovského – Literární archiv Památníku národního písemnictví.

Lietuviu kalbos žodynas I-XX. Vilnius 1956-2002 (též: *http://www.lkz.lt/startas.htm*)
Lietuvių kalbos etimologinio žodyno duomenų bazė (http://etimologija.baltnexus.lt/*)*
MACHEK, Václav. Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. Praha: ČSAV, 1957
SMOCZYŃSKI, W.: Lietuvių kalbos etimologinis žodynas. Vilnius: Vilniaus universitetas, filologijos fakultetas, 2007

LITERATURA:

BĚTÁKOVÁ, M. E., BLAŽEK, V.; Encyklopedie baltské mytologie. Praha: Nakladatelství Libri, 2012.

BÍLÝ, F.; Korespondence a zápisky Frant. Ladislava Čelakovského 1-4. Praha: Česká akademie věd, 1907 – 1939.
BÍLÝ, F.: O filologickém vývoji Fr. Lad. Čelakovského: Přednáška Fr. Bílého, konaná v Jednotě českých filologů na památku stých narozenin Čelakovského dne 25. února 1899. In Listy filologické / Folia philologica. Roč. 26, Čís. 2. Praha: Ústav pro klasická studia AV ČR, 1899, s. 103-116 .
ČELAKOVSKÝ, F.L.: Čtení o počátcích dějin vzdělanosti a literatury národův slovanských. Praha: Nákl. Musea Království českého, 1877.
ČELAKOVSKÝ, F.L.: Čtení o srovnavací mluvnici slovanské nauniversitě pražské. František Ladislav Čelakovský. Praha : František Řivnáč, 1853.
ČELAKOVSKÝ, F.L.: Litevské národní písně. Praha: W Šollowské kněhtiskárně wedenjm Jana Host. Pospjssila, 1827.
ČELAKOVSKÝ, F.L.: Mudrosloví národu slovanského ve příslovích. Praha: V kommissí u Františka Řivnáče, 1852.
ČELAKOVSKÝ, F.L.: Slovanské národní písně. Díl 2. Praha: J. owd. Vetterlowá z Wildenbrunu, 1825.
ERBEN, K.J.; Slovanské bájesloví. Praha: AV ČR 2010.
ERHART A., VEČERKA R.; Úvod do studia etymologie. Praha: Státní pedagogické

nakladatelství, 1981.
GAMBUTAS, M.; The Living Goddesses. University of California Press, 2001
HANUŠ, I.J.: Nástin báječných bytostí Báby a Děda hlavně co do starožitností česko-slovenských, Praha: KČSN, 1864.
HANUŠ, I.J:O methodickém výkladu pověstí slovanských vůbec a o výkladu pověsti "Tři zlaté vlasy děda Vševěda" zvlášť. Praha: Tisk Jeřábkovské knihtiskárny, 1862.
HANUŠ, I.J: Život a působení Františka Ladislava Čelakovského, Praha: Tisk umělecko-knihtis -karského ústavu K . Bellmanna, 1855.
KURSĪTE, Janīna: Mītiskais folklorā, literatūrā, mākslā, Zinātne. Rīga: 1999
LEMEŠKIN, I.: Augustas Schleicheris ir Praha. In Lituanistinis Augusto Schleicherio palikimas. T. 1. Vilnius : Lietuvių kalbos institutas, 2008, s. 63-102.
LEMEŠKIN, I.: Františeko Ladislavo Čelakovskio lietuvių kalbos žodynas. In: Leksikografija ir leksikografija. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2010.
LEMEŠKIN, I.: Кирша Данилов в Чехии. Русские былины и Ф. Л. Челаковский. In Meninis tekstas: Suvokimas. Analizė. Interpretacija. Mokslinių straipsnių rinkinys. Nr 6, T. 1. Vilnius : Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2008, s. 246-254.
LOUŽIL J.: Ignác Jan Hanuš. Praha: Melantrich, 1971.
PARKOSOVÁ I.; František Ladislav Čelakovský: Soupis díla. Strakonice: 1999.
Pocta Čelakovskému. Příspěvky ze sympozia k 200. výročí narození zakladatele české baltistiky Františka Ladislava Čelakovského. [Vědecký red.]: Marvan, Jiří - Štoll, Pavel Marvan, Jiří. Praha : Univerzita Karlova, 2004.
SEDLÁČEK, M.: K vývoji českého pravopisu. Část 1. In. Naše řeč, č. 76, 1993. (dostupné z: http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?lang=en&art=7120)
VODIČKA, F; České obrození jako problém literární. In. Slovo a slovesnost. Roč. 10, č. 1. 1948, str. 30-42. (dostupné z: http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=512)
WEINGART, M.; Slovanská filologie na Karlově universitě v letech 1918–1929. Praha: Orbis, 1929.
ZÁVODSKÝ A.: František Ladislav Čelakovský. Praha: Melantrich, 1982.

Seznam tabulek a obrázků:

Obrázek 1, Ukázka rukopisu autora slovníku, Výpis o příbuzenství
(Litevský slovník, sign.: IV A 11.)

Obrázek 2, Ukázka rukopisu F.L. Čelakovského, dopis z 24. 7. 1827
(LA PNP, f. F.L.Čelakovský, dopisy J.V.Kamarýtovi)

Obrázek 3, Ukázka rukopisu K.J. Erbena, dopis z 8.8.1846.
(Dopis Karla Jaromíra Erbena c.k. zemskému prezídiu
(dostupné z http://www.esbirky.cz/predmet/76797))

Obázek 4, Ukázka rukopis P.J. Šafaříka, Výpisky o jazyku litevském, z roku 1827
(Wýpisky o gazyku litewském,, sign.: IX E 4)

Obrázek 5. Ukázka rukopisu I.J. Hanuše
(LOUŽIL J.: Ignác Jan Hanuš. Praha: Melantrich, 1971., str. 32)

Tabulka 1, Porovnání rukopisu

Tabulka č. 2, Počet článků u jednotlivých písmen
(LEMEŠKIN, I.: Františeko Ladislavo Čelakovskio lietuvių kalbos žodynas. In: Leksikografija ir leksikografija. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2010, str 100)